

LUNDS

UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

Att medvetet skada sig själv

Ett mord på självet

eller

Ett självmord

Anja Karlsson

Uppsats SOC. 466, 61-80 p

Vårterminen 2004

Handledare: Margareta Nilsson Lindström

ABSTRACT

Anja Karlsson

Uppsats SOC. 466, 61-80 p

Handledare: Margareta Nilsson Lindström

Allt fler unga kvinnor skadar medvetet sig själva i situationer då de mår dåligt. Vad ungdomar behöver är att bli sedda och uppskattade för den unika person de är. Ungdomar som inte har en trygg och stödjande familjesituation och kanske blir utsatta för mobbning i skolan riskerar att utveckla en känsla av utanförskap, dvs stå utanför gemenskapen med andra människor. Unga flickor uttrycker en känsla av självhat där jagbilden är kraftigt snedvriden. Risken är uppenbar att ett självdestruktivt beteende i form av självskador/själv-mord utvecklas hos den unga människan.

Förord

Uppsatsen kommer att beröra ett växande samhällsproblem där unga flickor skadar sig själva i situationer då de mår dåligt. Genom en enkätundersökning på två högstadieskolor med efterföljande djupintervjuer avser jag belysa varför unga människor medvetet väljer ett destruktivt självskadebeteende.

I relation till *den symboliska interaktionismens* förgrundsgestalter George Herbert Mead och Charles Cooley kommer jag att redogöra vad som händer med unga människors jagbild och identitetsutveckling då vuxenvärlden sviker och man inte har lyckats etablera relationer med jämnåriga kamrater i det individualistiska samhälle dagens unga växer upp i.

Att bli sedd och bekräftad för den unika person man är har stor betydelse för hur identiteten och självbilden kommer att utvecklas hos en ung människa. Flickor med självskadebeteende har i regel inga djupa relationer till jämnåriga kamrater. Ofta är de utfrysta i skolan, upplever sig vara annorlunda och att de inte riktigt passar in. Även kontakten med föräldrarna är bristfällig. *Se mig annars döer jag!* Den insikten har växt sig allt tydligare allteftersom jag har analyserat mitt material. De orden sammanfattar vad självskadebeteende och självmordstankar handlar om.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	SID
ABSTRACT	1
Förord	1
1. INLEDNING	3
1.1 Svensk forskning och litteratur i ämnet.....	4
1.2 NASP (Nationellt centrum för suicidforskning och prevention).....	6
1.3 BRIS (Barnens rätt i samhället)	7
1.4 Socialstyrelsens rapport	8
2. SYFTE OCH PROBLEMFÖRMULERING	9
3. AVGRÄNSNINGAR	9
4. TEORETISK INRIKTNING.....	10
5. METOD.....	20
5.1 Problem under datainsamlingsperioden	21
5.2 Datainsamlingsteknik	22
5.3 Reliabilitet och validitet	22
6. RESULTAT	23
6.1 Enkätundersökning.....	23
6.2 Intervju med Sanna, 15 år, utsatt för mobbning	27
6.3 Intervju med Lisa, ung kvinna som tidigare självskadat sig.....	29
6.4 Intervju med Mona, socionom	32
6.5 Intervju med en anställd på ett Ätstörningsteam	33
6.6 Intervju med en vårdare på en psykiatrisk vårdavdelning.....	33
6.7 Intervju med en representant från föreningen SPES	33
(Riksföreningen för Suicidprevention och Efterlevandes Stöd)	
6.8 Sammanfattning av resultatdelen	34
7. ANALYS.....	35
8. SLUTORD	39
9. KÄLLFÖRTECKNING	41
Bilaga 1, enkäten.....	42
Bilaga 2, intervjuguiden	44
Bilaga 3, Crosstabs.....	45

1. INLEDNING

Utifrån de bilder som förmedlas i massmedia tycks våldet hos den unga generationen öka. Ofta läser man i tidningen om gängslagsmål där någon ung pojke blivit nedslagen och sparkad med bestående fysiska och psykiska skador som följd. Flickor som begår våldsbrott är mer ovanligt. Ur ett *könsperspektiv* kan man säga att flickor oftast vänder sin ilska och destruktivitet inåt, medan pojkar är mer utåtagerande. Ett socialt problem som media börjat uppmärksamma är varför så många unga flickor skadar sig själva genom självskärning.

I ett radioprogram våren 2003 talade barnombudsmannen om de tusentals olyckor, många med dödlig utgång, som drabbar barn i Sverige årligen. Oftast förekommande var olyckor i trafiken. Självmordsförsök och självskador kom på andra plats, och här tog barnombudsmannen upp bakomliggande orsaker som mobbning och utanförskap i skolan. Ensamma, mobbade flickor är ofta utan djupa vänskapsrelationer. Självförtroendet krymper, och till slut börjar en del unga flickor att straffa sig själva genom en s k självskärning. Med vassa föremål skär de sönder huden, oftast på armar och ibland på ben. En del unga flickor har allvarliga självmordstankar i kombination med sitt självskadebeteende. Sambandet mellan självskadebeteende och självmordstankar/-försök är ett faktum, men hur starkt och i vilken utsträckning är något som uppmärksammas förvånande lite. Problemen är sammanlänkade, men det behöver inte finnas en medveten önskan om att dö utan mer om att uppnå ett inre lugn. Självskadebeteendet kan vara ett rop på hjälp, där den unga flickan skär sig i syfte att bli uppmärksammas och sedd.

Författaren Sofia Åkerman berättar om sitt självskadebeteende och sina självmordstankar i boken *Zebra flickan* och om flera tillfällen då hon tagit en överdos av tabletter och överlevt tack vare ett snabbt ingripande av ambulanspersonalen. Hon medverkade i ett TV-program hösten 2003 med Linda Nyberg och inbjudna gäster, där två unga flickor berättade om sina personliga erfarenheter av självskador. Den ena flickan som var Sofia Åkerman sa:

"Pojkar som mår dåligt slår någon annan på käften, men flickor slår sig själva".

Medias uppmärksammande av problemet med självskadebeteende har väckt mitt intresse av att närmare undersöka fenomenet. Genom att läsa relevant litteratur och ta kontakt med personer som arbetar med ungdomar hoppas jag kunna bidra till en ökad förståelse för de villkor ungdomar lever under idag. Vidare vill jag använda mig av kvalitativ metod med djupintervjuer och utgår från en enkel enkätundersökning bland högstadielärover. Det

teoretiska perspektiv som jag ansluter mig till är *den symboliska interaktionismen* eftersom det är informanternas egna verklighet och situation jag vill synliggöra.

1.1 Svensk forskning och litteratur i ämnet

Sofia Åkerman, författare till den självbiografiska boken *Zebra flickan*, berättar om hur hon nästan avled i samband med att ha tagit en överdos tabletter.

Ordet självmord. Jag var rädd för det ordet. Det var inte jag som dödade mig själv, jag ville ju inte dö. Min hand förde pillren till munnen och min kropp väntade avsiktligt med att ringa på hjälp. Men det var mitt inre monster, min så hatade, älskade Lucifer som fick mig att göra det. Det var han som dödade mig. En sjukdom, inte jag själv (Åkerman, 2004: 27).

Då Sofia blev sjuk, så hade hon inga friska vänner. Istället sökte hon sig till kamrater med samma problematik. En orsak till att hon började skada sig själv var de känslor av övergivenhet hon fick som barn i samband med att mamman började arbeta som flygvärdinna. Samtidigt ställer hon sig frågande inför varför hon drabbades av sin sjukdom.

Utan våldtäkter och misshandel i mitt liv hade jag ingen rätt att må så här dåligt (Åkerman, 2004: 33).

Sofia Åkerman berättar att hon ville bli sedd och bekräftad. Hon led av ångest och rädslan var ständigt närvarande. Hon hade stora krav på sig själv och var också duktig i skolan.

Mitt värde satt i bokstäverna. MVG = lyckad dotter. VG = Ditt jävla pucko, är du hjärndöd eller? (Åkerman, 2004: . 37)

Då Sofia var inlagd på en psykiatrisk vårdavdelning under två år sjönk betygen drastiskt, vilket fick till följd att hon skämdes inför sina föräldrar. Hon kände sig misslyckad. Betygen hade fungerat som ett skydd för att hon skulle slippa exponera sitt innersta. Sofia berättar att hon redan som liten flicka smög omkring *som ett osynligt spöke* (Åkerman, 2004: 37). Hon fick klara sig själv och ingen tog sig tid att fråga henne om hur hon egentligen mådde. I skolan fick hon inga djupa relationer med klasskamraterna utan kände sig utanför gemenskapen och stämplad som annorlunda.

Jag satt som en blyg gråsugga på en stol i hörnet längst bak (Åkerman 2004: 43).

Vid ett senare tillfälle då Sofia återigen var inlagd på en psykiatrisk vårdavdelning försökte hon hänga sig trots att kontaktpersonen fanns i samma rum. Hon säger själv att det inte handlade om ett självmordsförsök utan att hängningsförsöket hade ett annat syfte, nämligen att de vuxna skulle förstå hur rädd och förtvivlad hon var.

Jag ville att någon skulle ta mig i knät, krama mig och gunga mig och säga att det skulle lösa sig (Åkerman, 2004: 50).

Jan Beskow, professor, medicine doktor och specialist i psykiatri, socialmedicin och suicidforskning, är en av författarna till boken *Ungdomars tal och tankar om självmord*. Han sammanfattar självmordstankar i påfrestande situationer som händelser eller tillstånd, misslyckande att leva upp till prestationskrav, downperioder samt problematiska relationer. Ur ett könsperspektiv kan man beskriva det som att män sammankopplar självmordstankar till prestationer och samhälle vilket kan röra sig om situationer då deras prestationsförmåga varit ifrågasatt. Kvinnor sammankopplar istället självmordstankar med relationer och utanförskap. En ung kvinna, ”Anita”, ingår i Beskows studie där man intervjuat 38 friska ungdomar. Hon säger att det var svårt med störningar i relationen till människor i hennes närhet. Kamratgruppen i skolan under låg- och mellanstadietiden accepterade inte henne och känslan av utanförskap växte sig starkare. Klasskamraterna utsatte henne för mobbning som signalerade att hon inte var tillräckligt bra. Hon upplevde sig vara kränkt både av föräldrarna och av kamraterna i skolan. Hon kände en längtan efter upprättelse och uppmärksamhet, och tankar om döden uppstod (Beskow, 2003).

En terapeut på Bup gav mig rådet att läsa en nyutkommen bok av Per Wallroth och Susanna Åkerlund, *Hål i huden, flickor som skär sig*. Den ingår i sfph: monografserie nr 46, utgiven av Svenska föreningen för psykisk hälsa. Författarnas syfte med boken är att förstå och förklara varför flickor skadar sig och skär sig själva på den egna kroppen. Författarna vill även utforska själva psykoterapiprocessen i arbetet med kvinnliga patienter som skär sig (Wallroth, Åkerlund, 2002: 8). De refererar till Favazza & Conterio och anger att det är vanligt med självmordsförsök hos flickor med självskadebeteende, men att de då använder sig av andra metoder än självskärandet (sid 16). Författarna anger också att det finns ett starkt samband mellan ätstörningar och självskärande.

Även en person jag varit i kontakt med ur personalgruppen i Ätstörningsteam påtalar detta problem och samband. Ävenså berättar Sofia Åkerman, författare till *Zebra flickan*, om sin ätstörning, anorexi.

Wallroth och Åkerlund beskriver vidare utifrån sin studie av självskadande flickor att skärandet hjälper dem att hålla ihop eftersom kroppsgränserna då framträder på ett synligt sätt för dem. Omvänt kan skärandet ses som en form av söndring, där hålen/skadorna i huden pga av självet och självuppfattningen inte håller ihop. Flickorna har inte förmått utveckla en positiv/god jagkänsla eller en positiv kroppsmedvetenhet utan istället har ett självförakt växt sig allt starkare. Självskadebeteendet kan även illustrera en form av bestraffning och ett hat

mot den egna kroppen och självet (Wallroth. Åkerlund, 2002: 31). Författarna menar att självskadande flickor vanligtvis inte begår fullbordade självmord utan står och balanserar mellan livet och döden där de betraktar döden som en vän och bundsförvant. Flickorna befinner sig i ett tillstånd där framtidsvisioner inte existerar. Har de varit utsatt för trauman tidigt i livet blir tankar om framtiden hos de här självskadande flickorna endast destruktiva. Att kunna känna hopp och tillit blir omöjligt då de varit utsatt för svek.

1.2 NASP, Nationellt centrum för suicidforskning och prevention, Rapport nr 2, 2002

NASP, Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk hälsa, är statens och Stockholms läns landstings centrala expertenhet inom självmordsforskning och självmordsprevention (NASP, 2002). I Rapport nr 2, 2002, *Hur upptäcker vi sårbara elever*, utvärderar man en filmdokumentär för självmordsprevention, "Kärleken är den bästa kicken". Man undersöker hur den påverkar ungdomars identitet, självkänedom, ångest, relationer och kommunikationer med kompisar, föräldrar och andra vuxna, för att på så vis studera hur man kan förebygga/förhindra självmord. Ett flertal ungdomar som deltagit i studien har varit nedstämda och deprimerade, haft skolproblem, eller problem med relationer till kamrater och föräldrar. De identitetssökande tonåringarna har upplevt större förvirring än normalt vilket antas ha att göra med att föräldrarna i ett allt mer stressat samhällsklimat inte orkar vara goda förebilder åt sina barn.

Rapporten lyfter särskilt fram den ytterligare belastning som flyktingbarn riskerar drabbas av. Förutom sin egen sorg över att ha tvingats fly måste de ofta dessutom härbärgera sina föräldrars sorg. Dessa unga människor måste ta på sig ett stort vuxenansvar som är för mycket för dem och som de egentligen inte klarar av.

Vidare visar studien att de elever som sett filmen "Kärleken är den bästa kicken" hade fått en förbättrad jagstyrka och jagutveckling, starkare identitet och mer fungerande relationer i jämförelse med en kontrollgrupp där elever inte hade fått se filmen. En särskilt betydelsefull faktor framkommer i studien, nämligen vikten av öppna samtal eleverna emellan och mellan eleverna och vuxna i skolan, samt att man inte ska dra sig för att tala om svåra och känslosamma saker. *Det är bättre att sätta ord på känslor av stark sårbarhet och självmordstankar. Orden, samtalen väcker inte svåra känslor. De bekräftar bara* (sid 12 i rapporten). Filmen är tänkt att användas i högstadiet och gymnasiet som inspiration till elever att börja dela med sig och samtala om existentiella frågor kring livet och döden. Genom att lyfta fram många gånger skrämmande tankar, få dela med sig och utforska dem tillsammans med andra, kan en annars

svårhanterlig process bytas mot uppbyggliga och intressanta diskussioner som berör alla. Så kanske man kan hjälpas åt att förebygga destruktiva tankar hos de ungdomar som har det svårt. Den teoretiska utgångspunkten i rapporten är just en samspelsmodell, som förutom att tillhandahålla en struktur för samtal beskriver sådana riskfaktorer hos en ung människa, som tillsammans med andra faktorer i miljön och omgivningen kan utlösa allvarliga självmordstankar/ självmordshandlingar. Genom att bli observant på dessa kan ungdomar och skolpersonal lättare känna igen sig hos andra, eftersom det här är något man delar med många, och de kan också härigenom lättare inbjuda till samtal med någon som ser ut att behöva det.

I de tidiga åren är familjen mest central, medan fritid, lärare och kamrater spelar en allt större roll i ungdomsåren. I rapporten lyfts samspelet och kommunikationen mellan människor fram som en avgörande faktor också för hur unga individer utvecklar olika beteenden. Vanligen reagerar sårbara pojkar med ett utåtagerande beteende, medan sårbara flickor blir mer inåtagerande. Pojkar undertrycker i regel sin känsla av att inte må bra och befinner sig därför inte i samma utsatta riskzon som flickorna för självdestruktiva handlingar. När barn och ungdomar med traumatiska upplevelser utsätts för negativa möten som mobbning, och de kanske inte har några nära kamrater eller vuxna att tillgå, löper de risk att inte klara sin uppväxt. Många barn upplever sig vara utsatta för mobbning i skolan. Mobbning kan vara en bidragande orsak till elevens självmordsförsök. Självmordsrisken har, trots förebyggande insatser, fortsatt att öka. Många barn får uppleva mobbning, utfrysning och våld och plågas av känslor av att inte duga och att inte vara tillräckligt bra. Dessa otillräcklighetskänslor kan i sin tur leda till självmordstankar. Studien påtalar det ansvar som all skolpersonal har enligt den skollag som gäller från januari 1998. Alla som verkar inom skolan är skyldiga att medverka till att ett handlingsprogram mot mobbning upprättas och efterlevs.

1.3 BRIS, Barnens rätt i samhället, Brisrapporten, *Hörs barnen, lyssnar vuxna*

Verksamheten med de s k BRIS-mejlerna kom igång i januari 2001. Den var tänkt som ett digitalt komplement till Barnens Hjälptelefon. BRIS-mejlerna uppmärksammades och verksamheten växte oroande snabbt. Under året 2003 skedde en tredubbling jämfört med 2002 av antalet mejl från ungdomar med självmordstankar och självskadebeteende, till cirka 8 350 stycken. Av de ungdomar som mejlar till Bris är 87 procent flickor och 13 procent pojkar. Deras genomsnittsålder är cirka 14 år. Flertalet berättar att de lider av depressioner, gråter ofta och känner sig värdelösa, de har sömnproblem och orkar väldigt lite. Känslor som självhat, maktlöshet och utanförskap är påtagliga. Orsakerna till självmordstankar/självdestruktivitet

anges vara att föräldrarna bråkar eller missbrukar, de höga kraven, stress och mobbning i skolan, ensamhet och kärleksproblem.

1.4 Socialstyrelsens rapport, "Flickor som skadar sig själva, en kartläggning av problemets omfattning och karaktär".

I rapporten tar Socialstyrelsen upp problemet med självskadebeteende bland tonårsflickor där Regeringen har gett i uppdrag åt Socialstyrelsen att göra en kartläggning över hur utbrett problemet med självskadebeteende är hos målgruppen flickor i 13-18 års ålder. Källorna man hämtat uppgifter ifrån har varit personal i tre olika kommuner inom skolhälsovård, barn och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar, socialtjänsten, vårdcentraler och medicinmottagningar.

Det har visat sig att många flickor lider av depression och/eller ångest samt att en del har sociala problem. Den hjälpåtgärd som har varit mest förekommande är samtalsbehandling. I rapporten uttalar informanterna också vad de tror har orsakat självskadebeteendet. I rangordning har dessa utfallit enligt följande: ångestlindring, "rop på hjälp", vill "bara" komma bort från en hopplös situation, önskan om uppmärksamhet och suicidönskan (Rapporten: 16).

I 37 procent av fallen i rapporten uppgav flickorna att de blivit utsatta för mobbning, 27 procent att de varit utsatta för sexuella övergrepp, 24 procent att de misshandlats fysiskt och 54 procent att de blivit utsatta för någon form av kränkning. Vidare berättade 33 procent av flickorna om psykisk misshandel i form av kränkning, hot, verbal trakassering m m. Det råder viss överlappning mellan övergreppsformerna.

Med data från Epidemiologiskt Centrum, EpC undersöker Socialstyrelsen i vilken utsträckning flickor (12-18 år) med diagnosen självskadebeteende befunnit sig i sjukhusvård åren 1988-2002. Under den senaste femårsperioden har flickor inom ovan nämnda kategori "*Avsiktligt självdestruktiv handling med skärande eller stickande föremål*" ökat i genomsnitt med 27 till 37 flickor per år (Socialstyrelsen, 2004:5). Datamaterialet från EpC grundas på patientregistret som berör dels utskrivningar vid slutet sjukhusvård samt den specialistanknutna öppenvården (Socialstyrelsen, 2004:12).

2. SYFTE OCH PROBLEMFÖRMULERING

Mitt val av problemområde är att inrikta mig på ungdomars egna upplevelser av ungdomsvåld, och då mot självet, dvs den del av sig själv där individen ifråga ser på sig själv som objekt, utifrån hur man uppfattar andra ser en (se vidare om den teoretiska inriktningen).

- ◆ Varför skadar sig unga flickor medvetet?
- ◆ Finns det något samband mellan självskadebeteende och självmordstankar, mobbning, våld, anorexi och/eller frånvaro av trygga och stödjande vuxna i ungdomarnas närhet?

Syftet med uppsatsen är att synliggöra och öka förståelsen för problemet med ett självskadebeteende som yttrar sig i en slags attack mot den egna kroppen med användande av vassa föremål som rakblad, glasbitar, saxar eller knivar. Vad orsakar ett sådant destruktivt handlande hos en ung människa att personen medvetet skadar sig själv i situationer då vederbörande mår dåligt? Med begreppet "*självskadebeteende*" avser jag således ungdomar som medvetet skär sig på sina egna kroppar med vassa föremål i situationer då de av olika anledningar mår dåligt.

3. AVGRÄNSNINGAR

Den målgrupp jag riktat mig till är tonåringar på högstadium. Under bearbetningen av enkätundersökningen har jag dock valt att avgränsa mig till flickor i 14-16 års ålder, dels för att flickor som självskadar sig är så många gånger fler än pojkar, dels för att få en bättre jämförbarhet med Socialstyrelsens rapport ovan, som även den endast avser flickor. Jag är väl medveten om att pojkarnas problematik är väl så angelägen att få belyst och anar att den kan ha ett stort mörkertal och också kan se delvis annorlunda ut men måste av hanteringsmässiga och praktiska skäl avgränsa föreliggande uppsatsarbete.

Enkätundersökningen har genomförts dels på en skola med drygt 400 elever i högstadiet och ett brett upptagningsområde både från tätort och landsbygd, dels en annan högstadieskola som är belägen i länets största stad. Jag har även fördjupat mig i litteratur skriven av Jan Beskow, samt tagit del av Socialstyrelsens forskning om flickor som skadar sig själva, genom rapporten "*Flickor som skadar sig själva, en kartläggning av problemets omfattning och karaktär*".

Informanter och intervjupersoner jag varit i kontakt med är:

- ◆ Sanna, 15 år, berättar hur det är att vara tonåring idag
- ◆ Lisa, en ung kvinna med personlig erfarenhet av självsador
- ◆ Mona, en socionom
- ◆ en person från personalgruppen på Åtstörningsteam
- ◆ en vårdare på psykiatrisk vårdavdelning
- ◆ en representant från föreningen SPES
(Riksföreningen för Suicidprevention och Efterlevandes Stöd)

4. TEORETISK INRIKTNING

Två av *den symboliska interaktionismens* förgrundsgestalter är Charles Cooley (1864-1929) och George Herbert Mead (1864-1931). Cooley liksom andra symboliska interaktionister hävdade att människans "jag" och identitet utvecklas och formas i samspel med andra individer dvs "*jag själv och den andre existerar inte som varandra ömsesidigt uteslutande sociala fakta*" (Cooley, 1981: 8). Herbert Mead menade: *We must be others if we are to be ourselves* (Cooley, 1981: 8).

En viktig aspekt inom detta perspektiv är hur människan genom sitt sociala samspel med andra utvecklar det som Mead kallar för ett "jag" (eng. self). Det handlar om förmågan att uppleva sig själv som en handlande person, dvs att spegla sig i andras attityder om den egna personen, och då finna en gestalt som är "jag". Det sociala livet gör det möjligt att skapa en process som Mead kallar för "rollövertagande", vilket innebär bl a att överta andras attityd mot sig själv och att betrakta verkligheten från en annan persons perspektiv. Jaget ses i två olika aspekter; *subjektjag och objektjag (I och me)* där individen kan vara ett objekt för sig själv med sig själv som subjekt (Charon, 2001).

Som ett subjekt kan exempelvis en flicka med självskadebeteende varsebli sig själv som objekt, genom att ta en kamrats attityd mot sig själv. "Jaget" är socialt betingat och växer fram ur det egna och andra människors handlande/agerande.

Joel M. Charon beskriver hur en del av människans självbild utvecklas i ett tillstånd av självkritik (Self-Judgement, one aspekt of Self-Concept). Charon menar att vår syn på oss själva (självkänslan) involveras av självkritik som uppstår i situationer då känslor är inblandade. Den här delen av självet kan sammankopplas till Cooleys spegeljaget som innebär att en individ uppmärksammar vad andra tycker om en själv. "*He likes that about me. I like me too*" (Charon, 2001: 82). Vad vi tycker och känner om oss själva som allt annat om

självet/jagbilden är ett resultat av social interaktion vilket medför att självkänslan till stor del beror på hur andra människor betar sig mot mig samt på vilket sätt jag betar mig mot andra (Charon, 2001). Genom rollövertagande kan en människa känna sig lyckad eller misslyckad beroende av hur vi blir bemötta av signifikanta andra och referensgrupper (personer och grupper som är viktiga för oss). *"If we are constantly mistrusted or ridiculed, we are influenced to reject ourselves; if ignored we may think of ourself as a worthless object* (Charon, 2001: 83).

Charles Cooley har med sina begrepp *spegeljaget* och *primärgrupp* påvisat att människor är beroende av andra människors samtycke och godkännande för att skapa en psykisk hälsa, samt att individen i sin identitetsutveckling formas i samspel med andra. Cooley ansåg även att individen och samhället var två delar/aspekter av en och samma helhet där människan som social individ inte existerar utanför samhället. Charles Cooley fastslog också att individens Jag, Medvetande och Självmedvetande utvecklas och omformas i samspel med andra människor. Frånvaro av andra individer medför att människan som social individ är död eller döende (Cooley, 1981). Cooley påpekade också att den fantasi och föreställning som människor har om varandra (uppstår då människor interagerar med varandra) är den fasta grund eller verklighet av samhället som måste förstås och tolkas i ämnet sociologi (Cooley, 1964). *In other words, society and individuals do not denote separable phenomena, but are simply collective and distributive aspects of the same thing, the relation between them being like that between other expressions one of witch denotes a group as a whole and the other the members of the group, such as the army and the soldiers, the class and the students, and so on* (Cooley, 1964:37).

Samhället kan således inte tolkas och förstås genom att studera dess medlemmar en och en utan att se på helheten. Man kan heller inte studera en målning genom att fokusera på en liten del i sänder. Det är endast möjligt att uppfatta tavlans utformning genom att se helheten med alla dess delar. Charles Cooley menar att i studiet av samhället och individerna så måste man arbeta efter samma föreställning. *And just as there is no society or group that is not a collective view of persons, so there is no individual who may not be regarded as a particular view of social groups. He has no separate existence; through both the hereditary and the social factors in his life a man is bound into the whole of witch he is a member, and to consider him apart from it is quite as artificial as to consider society apart from individuals* (Cooley, 1964:38).

Med fokus på ovan nämnda teoretiska inriktning menar jag att för att förstå ett självskadebeteende så måste man se den sociala verklighet och de gruppmedlemmar som den unga flickan interagerar med, såsom föräldrar, vänner och klasskamrater. Självskadebeteendet uppstår inte inom en enskild individ utan är ett resultat av den situation som människan

befinner sig i. Frånvaron av engagerade, bekräftande föräldrar och djupa kamratrelationer där man även utsätts för kränkningar av de personer som står en närmast innebär att synen på det egna självet blir mer och mer självdestruktivt. Som exempel kan nämnas Charles Cooleys begrepp "looking-glass self" dvs spegeljaget. Vi påverkas av hur vi upplever att andra människor uppfattar oss, vårt beteende, framträdande, vår bedrift, karaktär, våra vänner osv. Beroende på hur vi tolkar den andras uppfattning om oss kan vi känna glädje, förnöjsamhet eller motsatsen i form av skam. Tre faktorer påverkar den självbild som uppstår i en situation då man speglar sig i en annan människas attityd kring det egna självet:

- ◆ föreställningen om det egna framträdandet inför en annan person dvs den man samspejar med,
- ◆ föreställningen om den andra personens värdering av det framträdandet, och
- ◆ den självkänsla som uppstår, såsom stolthet eller förödmjukelse eller kränkning (Cooley, 1964:184).

Cooley menar att känslan av stolthet eller förödmjukelse är beroende av hur vi uppfattar den andra personens värdering av oss. *This is evident from the fact that the character and weight of that other, in who's mind we see ourselves, makes all the difference with our feeling.....We always imagine, and in imagining share, the judgement of the other mind* (Cooley, 1964:185).

Om man då utsätts för en serie kränkningar av skolkamrater/föräldrar så finns det uppenbar risk för att en självskadande ung flicka ser på sig själv utifrån hur hon uppfattar mobbarens/förövarens attityd till det egna självet. Med fokus på ovan nämnda teoretisk inriktning vill jag redogöra för vad som händer med unga människors jagbild och identitetsutveckling då vuxenvärlden sviker och man inte har lyckats etablera relationer, goda och stärkande sådana, med jämnåriga kamrater (signifikanta andra) i det samhället dagens unga växer upp i.

Erving Goffman, skaparen av den dramaturgiska sociologin, är liksom Blumer en av Herbert Meads lärjungar. I sin bok *Jaget och maskerna* menar han att människans jag/self i stor utsträckning bestäms av den sociala situationen i en specifik situation och det sociala spel hon/han bedriver i samspel med andra människor. *The self, självet* framställs som en rollgestalt på en scen (skolan) där publiken (klasskamraterna) som man interagerar med besitter stor makt över hur utfallet ska bli. I situationer när vi interagerar med andra människor definierar vi och omdefinierar ständigt hur vi bör agera och presentera oss inför varandra. I mötet/samspelet utnyttjar vi både verbala och icke verbala uttrycksmedel såsom

gester och annan rekvisita som innebär att vi visar vår omgivning vem vi är. I Goffmans dramaturgiska perspektiv används begrepp såsom teaterscen, aktör/skådespelare och publik i situationer då människor möts och presenterar sig inför varandra. Eftersom vi vill framstå så fördelaktigt som möjligt i de olika sammanhangen innebär det att en och samma person intar olika roller/masker beroende på den situation han/hon befinner sig i. Den information man vill förmedla till sin publik kontrolleras och styrs för att på så vis göra ett gott intryck av oss själva. Samspelet och informationsflödet utgör även ett sätt att bygga upp en personlig identitet och befästa ett jag (self). *"Där finns en bakre region med alla dess verktyg för att utforma individen, och en främre region med dess fasta rekvisita. Där finns ett team bestående av olika personer vilkas aktivitet på scen i samverkan med den tillgängliga rekvisitan bildar den skådeplats ur vilken den framställda rollgestaltens jag kommer att uppstå, och ett annat team, publiken, vars tolkande aktivitet är nödvändig för jagtillblivelsen. Jaget är en produkt av alla de arrangemang och är till alla sina delar präglad av den skapelsen (Goffman, 1959: 219).*

Det viktigaste avgörandet har således publiken som godkänner eller underkänner framställningen och den rollgestalt aktören har skapat. Det "jag" man uppfattar då man betraktar sig själv, är således en framställd rollgestalt. *Det är inte vår karaktär, vår inre motivationsprofil eller andra inre personlighetsegenskaper som bestämmer hur vi kommer att uppleva oss själva, utan det är våra handlingar och Den Andres reaktioner på dessa handlingar som bestämmer detta (Månson, 1998: 171).*

George Herbert Mead förklarade i sin bok *Medvetandet, jaget och samhället*, hur medvetandet och jaget formas ur en social skapelse, samt hur individens förmåga att kommunicera dvs använda ett språk medverkar till denna företeelse (Mead, 1976). Utvecklingen av det medvetna jaget sker enligt Mead genom förmågan att kommunicera via ett språk där även ett samhälle bestående av biologiska individer i social handling kommunicerar via symboliska gester. Meningsbyggande gester innebär att de medverkande (personer som ingår i interaktionen) kan tolka innebörden av den sociala handlingen. Enligt Mead så är jaget, medvetandet, "medvetenheten om" och den signifikanta symbolen till viss del skapade och formade tillsammans (Mead, 1976:19). En unik egenskap hos jaget finns i förmågan att hos den medvetna individen vara ett objekt för sig själv, dvs ett rollövertagande som är sammanlänkat till språket, enligt Mead. Människan kan då uppleva och reagera på sig själv utifrån den andre personens perspektiv där man s a s blir ett objekt för sig själv. Det kan ske i två olika stadier, enligt Mead. De s k lek- och spelstadierna där barnet i sin lekperiod tar efter en annan individs liv. *Man ser här, s a s skrivet med stora bokstäver, övertagandet av de andras attityder*

genom den vokala gestens självstimulering, medan senare i livet sådana attityder är mera avkortade och svåra att upptäcka (Mead, 1976:19).

I spelstadiet däremot utvecklar barnet en förmåga att överta alla andra individers olika roller, dvs de som deltar i en gemensam handling. Barnet måste via sitt eget jag "me" kunna se de olika perspektiv i den organiserade aktiviteten för att ha förmågan att kunna använda sig själv i sin egen roll. *Personen har här inte endast övertagit en specifik annans roll, utan varje annans roll som deltar i den gemensamma handlingen; han har generaliserat den rollövertagande attityden (Mead, 1976:19).*

George H Mead säger vidare att det fullständiga jaget består både av ett "I" och ett "me" där "I" representerar den del av det jag som reagerar då individen övertar de andras attityder. Då individen tar in dessa perspektiv introduceras "me" och "I" reagerar på det. *"I" är organismens respons på de andras attityder, "me" är den organiserade uppsättningen av andras attityder som man själv antar. De andras attityder utgör det organiserade "me" och sedan reagerar man gentemot det som ett "I" (Mead, 1976:133).* En självmedvetenhet utvecklas hos människan då man tar in och organiserar andra människors attityder och leder till ett "me" dvs den del av jaget som människan är medveten om. Tillspetsat uttryckt leder således denna process till att den identitet som jag upplever som min egentligen är skapad av andra, är en produkt av andras uppfattningar om mig.

Människan är i sanning en sårbar varelse, i synnerhet i sitt vardande som barn och ung individ på sin sökande väg mot vuxen. Med utgångspunkt härifrån vill jag applicera resonemanget på en mobbningsituation i en skola, där jag menar att klasskamraterna besitter makten att underkänna och utesluta en kamrat, vilken i sin tur antar deras uppfattning och tar över synen på sig själv i sin själv- eller jagbild.

Meads begrepp "I" och "me" uppstår då aktören/rollgestalten blir ett objekt för sig själv, dvs blir sin egen publik. Då flickan kommer hem efter en dag i skolan ser/reagerar hon på sig själv genom sin publiks (mobbares/förövares) ögon. Resultatet av denna process kan leda till ett tydligt självhat/skamkänsla över den egna självbilden och det upplevda egna jaget. Självhatet/skammen är flickans "I" och det som frammanar känslan är flickans "me". Den här återspeglingsfasen kan även länkas till spegeljaget, som är en reflektion, ett medvetet tänkande, och utgör en form av inre social dialog med sig själv, dvs "I" för en konversation med "me".

Self-interaction, dvs den inre dialogen med sig själv, uppkommer i situationer då ett socialt samspel kommer att äga rum, oavsett om individen är själv eller tillsammans med andra

(Blumer, 1986). Aktören uppfattar sig som en person som konfronteras av en situation där han/hon måste agera. Först noterar han/hon sin situation och tolkar och analyserar ting som måste tas med i interaktionen. Genom att interagera och kommunicera med sig själv kan personen utvärdera, planera och sätta upp mål för sitt agerande. På så sätt utvecklas möjliga utgångspunkter som kan omprövas och förkastas innan individen agerar. Den symboliska interaktionismen menar att människan handlar på detta sätt i ett socialt samspel (Blumer, 1986). Agerandet/framträdandet är inte bara beroende av aktörens tolkning och uppfattning över situationen utan individen måste även kunna bedöma interaktionen utifrån den andra eller de andra människor som ingår i samspelet: *In short, one would have to take the role of the actor and see his world from his standpoint* (Blumer, 1986: 74).

Joel M. Charon menar likt Herbert Mead att rollövertagande är en viktig del i utvecklingen av självet hos barn. I barnets tidiga/första fas imiterar barnet andras agerande där sociala objekt och självet inte kan förstås genom ord som har någon betydelse eller förståelse för barnet. Det andra stadiet, lekstadiet, utvecklar språket där självet kan förstås genom signifikanta andra. *As others point us out to ourselves, we see ourselves. We become social objects to ourselves* (Charon, 2001: 74). Barnet behöver vägleda sitt jag, se sitt jag och bedöma sitt jag utifrån en person i taget. I lekstadiet lär sig barnet att se sig själv som ett socialt objekt (Charon, 2001). Den tredje fasen, *the game stage*, representerar organiseringen och det nödvändiga i att kunna överta flera andra individers perspektiv. Den egna positionen i relation till andra människor är ett viktigt moment i en kultur där barnet sammanfogar de signifikanta andra till en hel "generaliserande andra", som också innebär de normer, värderingar och förhållningssätt som barnet internaliserar eller successivt socialiseras in i. Samspelet/interaktionen med andra medför att barnet ser andra människors normer och värderingar, deras perspektiv, men även andra människors syn på självet där självet blir ett objekt som dels definieras av barnet men även av de andra (Charon, 2001).

Den identitetsbyggande period som ungdomar befinner sig i ungdomsåldern, den så kallade adolescensen, menar jag är oerhört viktig. Föräldrarna får så att säga stiga åt sidan eftersom kamratrelationerna (signifikanta andra) är viktiga för utvecklingen av självet.

Många unga flickor som självskär sig upplever sig vara annorlunda än sina jämnåriga kamrater och känner ett påtagligt utanförskap. Flera säger sig ha varit utsatta för mobbning i skolan, vilket kan få dramatiska följder för den inre jagbilden och identiteten. Detta utanförskap kan leda till att unga flickor söker sig till referensgrupper som Sofia Åkerman nämner i sin bok *Zebra flickan* 2004. Hon berättar att hon till slut inte hade några friska kamrater kvar. De hon umgicks med var också självdestruktiva och man försökte överträffa

varandra i attacker mot den egna kroppen. Sofia Åkerman förklarar i sin bok om hur hon ville vara bäst på att skada sig själv. Det här beteendet bekräftar personalen från Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen (Bup). Risken för smitta och fler allvarliga självskador är stor om unga flickor som ligger inlagda för behandling kommer i kontakt med varandra.

Jag ska försöka förklara det rationella i denna irrationella handling utifrån Erving Goffmans teoretiska inriktning i sin bok "Totala institutioner". Unga flickor med självskadebeteende saknar många gånger en stabil och trygg familj eller kamratrelation, vilket medför att de söker sig till grupperingar där de kan känna en tillhörighet. De införlivar då referensgruppens normer och värderingar som leder till en annorlunda livsstil. Den grupptillhörighet och vikänsla som den unga flickan längtat efter och hennes behov av stärkt identitet och trygghet upplever hon bli tillfredsställt i kontakten med andra flickor som liksom hon själv självskär sig: det rationella i det till synes irrationella. Enligt Goffman konstruerar och tvingar organisationer fram beteendemönster som kan te sig bisarra och obegripliga för människor utanför organisationen ifråga. För att dra paralleller till självskadebeteendet så kan detta vara oundvikligt och " normalt " i den grupp och organisation som flickorna tillsammans skapar utifrån sitt behov av tillhörighet och utifrån att de blivit avvisade av kamratgruppen i sin skolmiljö genom mobbningen eller andra former av kränkningar. Skolans värld är i och för sig inte vad Erving Goffman definierar som en total institution där människorna vistas under hela dygnet (kloster, mentalsjukhus, koncentrationsläger, fartyg) och där således även fritiden ingår. Vad Goffman menar är att sådana livsförhållanden får konsekvenser för människors sociala liv. Med tanke ändå på skolmiljöns genomgripande betydelse för barnet och den unga människan anser jag att teorin äger giltighet. Institutionen (skolan) tvingar fram bisarra beteendemönster hos elever (skoltvång) när de blir fysiskt och/eller psykiskt utsatta av kränkningar. Utanförskapet med få eller inga trygga relationer till jämnåriga (klasskamrater), kanske även med avsaknad av god och stödjande relation till vuxna (föräldrar, lärare), medför att en svag och även destruktiv självkänsla och jagbild kan bli följd. Då är det lätt att vända sin besvikelse och ilska mot sig själv och avreagera sig på den egna fysiska kroppen. Det blir en naturlig följd att i en sådan situation söka sig till en annorlunda livsstil och kontakter med grupperingar som förstärker och bekräftar den syn man har på sig själv (t ex kontakter med andra självdestruktiva unga kvinnor via Internet eller liknande). Miljön och villkoren i dagens samhälle är berövande och institutionerna (skolan) har en berövande karaktär när en ung människa som blir utsatt för mobbning inte sällan står utan hjälp och någon att vända sig till. Vad som återstår är kanske endast en upplevd, om även destruktiv lindring tillsammans med andra berövade och utstötta. Det finns situationella förklaringar till irrationellt/bisarrt

beteendemönster, framhåller Goffman, och därför en dold rationalitet i beteendet hos exempelvis hospitaliserade patienter, liksom, tillägger jag, hos de här självskadande flickorna. *"På samma sätt kan den som undersöker mentalsjukhus upptäcka att den galenskap eller det sjuka beteende som mentalpatienten påstås vara hemfallen åt, till stor del är en produkt av bedömarens sociala distans till den situation som patienten befinner sig i och inte primärt en produkt av mental sjukdom (Goffman, 1961: 96).* Erving Goffman menar att vissa avdelningar på mentalsjukhus med patienter som verkar vara präglade av galenskap visar sig vid en närmare betraktelse vara en plats med en levande och meningsfull social värld (Goffman, 1961). Erving Goffman beskriver i sin bok *Totala institutioner* att personalen inom den psykiatriska delen i mentalvården tvingar patienten att betrakta sig själv och sitt förflutna utifrån deras synvinkel där behandlingen syftar till att få patienten samarbetsvillig. Således blir patienten påtvingad att acceptera sjukhusets normer, värderingar och attityd rörande den egna självbilden. Journalerna är även vinklade så att patientens symptom misskrediteras där även informella skvaller vid fikapauserna mellan olika personalkategorier påverkar omdömet av den intagne patienten på ett negativt sätt, vilket även bekräftar att mentalpatienten blivit tvångsintagen på riktiga grunder (Goffman, 1961). Goffman menar att personalen på mentalsjukhusen betraktar patienternas bisarra beteende (ex: samlarbeteende) som ett symptom på mental sjukdom istället för att relatera de intagnas beteende som ett rationellt svar på den berövande miljö man lever under (ex: avsaknad av trygghet och personliga tillhörigheter). Istället för att betrakta situationen som en möjlig förklaring till psykisk sjukdom så väljer personalen att påtvinga de intagna sin syn på mental sjukdom. På så vis så tvingas patienterna att acceptera personalens syn på den egna sjukdomsbilden och bilden av den egna personligheten (Goffman, 1961).

Jag tror att större delen av den information som samlas i journaler är helt sann, men det tycks också vara sant att nästan vilken människas levnadsförlopp som helst skulle kunna erbjuda tillräckligt många nedsättande fakta för att underbygga journalens motivering för intagning (Goffman, 1961: 116).

Goffman lägger tonvikt vid att patienten inte har någon kontroll över vilka personer som har tillgång till den s k fakta i journalen. Det blir därför näst intill omöjligt för en intagen patient att behålla sin självrespekt, med förlust av kontroll, självbestämmande och handlingsfrihet också innebärande en form av personlig kränkning. Erving Goffman vill i sin bok *Totala institutioner* synliggöra att mentalpatienterna, som betraktas som socialt degenererade, i verkligheten beter sig ungefär på samma sätt som människor inom vilken annan traditionell organisation som helst. Patienternas låga status och egenvärde skapas i själva verket av personalens (de dominerande gruppernas) normer och värderingar i sin bedömning av patienterna ifråga. Goffman vill härigenom påvisa det normala i det till synes onormala

beteendet bland människor som vårdas inom de totala institutionerna, dvs. mentalsjukhus och fängelser där individer vistas utan att ha något annat val.

I likhet med resonemanget ovan om mentalsjukhus och dess specifika karaktär och miljö som får patienter att utveckla bisarra beteenden, och som enligt Goffman är ett rationellt svar på de individernas påtvingade livsvillkor, menar jag att det finns likheter mellan dessa och de självskadande unga flickorna. Deras beteenden är inte endast rationella i förhållande till deras påtvingade livssituation utan till och med framkallade av de maktutövande andra i denna situation, de kränkande och avvisade kamraterna, den otillräckliga hemsituationen, och sist men inte minst, den svikande skolledningen som därmed legaliserar hela situationen.

Thomas Ziehe har studerat ungdomars förmåga att formas eller själva forma sin egen identitet och framtid. Han fokuserar på de möjligheter som dagens ungdomar har att förändra sina egna förutsättningar och inte gå i samma fotspår som föräldrarna (Jönsson m fl. 1993).

Ungdomens situation idag blir inte bigriplig enbart genom att de äldre erinrar sig sin ungdom. En sådan självbiografisk jämförelse är inte bara haltande; den är direkt vilseledande (Ziehe, 1994: 34).

Thomas Ziehe talar även om de sociokulturella ramarna där förändringarna i ungdomarnas livssituation i en specifik kulturell och historisk miljö (uppväxtförhållande) idag förändras mycket snabbt. Ziehe skissar tre företeelser i frågan om de förändrade sociokulturella ramarna:

1. Utvecklingen i samhället har inneburit att ungdomar har blivit mera medvetna om sina rättigheter att bryta med sina föräldrar. Ungdomar tvingas således att konfrontera frågor som handlar om behov och problem i sina kontakter med jämnåriga subkulturer och vuxenkontakter utanför familjen.
2. Sexuella relationer är inte längre en möjlighet som endast tillskrivs vuxenvärlden utan unga människor kan till och med ha en mer mångsidig sexuell erfarenhet än sina föräldrar.
3. Ungdomar i dagens sociokulturella situation har möjlighet att uppleva flera olikartade livsstilar som via massmedia kan bli omöjliga att undfly, vilket i sin tur kan resultera i framtvungade val. Situationen kan leda till oro över om man valt rätt eller missat något annat (Ziehe, 1994: 36).

Thomas Ziehe talar om en identitetsutprovning där ungdomar provar och omformulerar olika identiteter och livsstilar och där man samtidigt utsätts för en press (prestationsprincipen) av att bli bedömd, mätt, registrerad och jämförd. En sådan situation återfinns i skolmiljön där pedagogiken och normerna medför att ungdomar ständigt måste kvalificera sig. Ziehe säger också att utbudet från massmedia, kultur- och medvetandeindustrin resulterar i att ungdomar

pressas till att omforma, utveckla och försöka trygga sina identiteter. De upplevda kraven kan leda till en social och psykisk konkurrens där utseendet, umgängesstilen, de sexuella erfarenheterna och valet av vänner kopplats samman med *"skeendet på marknaden"* Man måste kunna framställa, representera sig själv socialt och psykiskt, vinna poäng och - cyniskt uttryckt - sälja sig (Ziehe, 1994: 37).

Ungdomarnas bild av sig själva och de kriterier utifrån vilka de bedömer sig själva är inte längre utformade av traditionella normer. Thomas Ziehe säger att en ny kulturell frihet har utvecklats i samhället där man ser en frigörelse från bindningar till traditioner.

"Det finns inte längre en dominerande tradition och ett riktigt sätt att leva, tänka och organisera sina liv. I centrum står istället mångfalden och det ofantligt ökade utbudet av livsformer och produkter, i vilket inte minst medierna spelar en stor roll" (Jönsson m fl. 1993: 29).

Resultatet blir att ungdomarnas fria spelrum till gestaltningar och föreställningar, som även har ökat de senaste två decennierna, kan medföra beslutsproblem (Ziehe, 1994: 37). Situationen kan orsaka en inre press inför vikten att välja rätt och inför risken att misslyckas. Självkänslan, som idag är mer vacklande och sårbar, upplevs ofta med negativa förtecken i en rädsla över att inte förstå eller kunna leva upp till de förväntningar andra har på mig. Den bräckliga och dubbelbottnade strävan att förstå och kunna leva sig in i en annan människas känslor och tankar medför också en rädsla för att andra inte bara ska förstå utan avslöja mig och mina brister och begränsningar och istället för att känna samhörighet börja ringakta mig, ta avstånd ifrån mig och såra mig. Situationen kan resultera i att ungdomar inte vågar exponera sig själva, *om jag inte exponerar mig själv kan ingen komma åt mig* (Ziehe, 1994: 41).

Den negativa tendensen med den kulturella friställningen och frigjordheten är enligt Ziehe att en del former av subjektiv belastning ökar. *Det ökade spelrummet för ens egna förväntningar och drömmar men också för att i begränsad omfattning omsätta dem i handling ökar de inre motsättningarna* (Ziehe, 2003: 30).

Den situation som dagens ungdomar sålunda lever i medför att de söker sig till så kallade frizoner där de kan forma och utveckla ett eget liv fritt från samhällets och föräldrarnas inflytande (Jönsson m fl, 1993: 30). Thomas Ziehe menar att goda och utvecklande läroprocesser sker hos ungdomarna själva i deras ungdomskultur (frizon) t ex i fritidsgårdens replokal eller liknande. Osäkerhet och ambivalens är reaktioner som kan uppstå i den kulturella friställningsprocess där kraven på subjektivering ökar. Ungdomar har samtidigt blivit mer sårbara i den kultur som gett ökat behov av att vara berörda. *"Rädslan för att andra ska ringakta mig, avvisa mig, såra mig, har tilltagit."* (Jönsson m fl, 1993: 31)

5. METOD

En enkätundersökning har utförts på "slumpmässigt" utvalda klasser i en högstadieskola, förlagd till ett mindre samhälle men med drygt 400 högstadieelever från ett stort upptagningsområde. Parallellt gjordes en enkätundersökning på en högstadieskola i länets största stad. Populationen, dvs den grupp individer som utgör målgruppen för undersökningen, är ungdomar i 14 - 16 års åldern (högstadieelever i årskurs 7-9). Stickprovet från populationen utfördes med hjälp av s k lottning, där alla klasser hade samma chans att medverka i enkätundersökningen (OSU, obundet slumpmässigt urval). Om urvalsmetoden inte utförs på rätt sätt finns det risk för s k *bias*, där ett systematiskt fel kan uppträda i resultatdelen. Positivt i det avseendet är att ungdomarna bor i ett stort upptagningsområde, vilket medför att urvalet i min undersökning berör elever både från landsbygd, tätort och stadsdel.

Jag har varit mån om att utforma en mycket enkel enkät där ungdomarna har möjlighet att uttrycka sina tankar och idéer om våldet bland tonåringar, självskadebeteende och relationer till andra vuxna i sin närhet. Jag har även lämnat flera öppna frågor som jag sedan analyserat kvalitativt. Enkätsvaren har legat till grund för fortsatta djupintervjuer med två unga kvinnor och vuxna personer som i sina olika yrkesroller kommit i kontakt med flickor med självskadebeteende.

Jag vill undersöka dels i vilken omfattning det förekommer självskadebeteende i en skola, dels synliggöra eventuella samband mellan självskadebeteendet och att vara utsatt för våld på fritiden, våld i skolan och/eller att sakna trygga vuxna i sin närhet?

Det är svårt att formulera enkla frågor som inte riskerar medföra att eleverna feltolkar eller känner sig kränkta av dem. Därför har jag utfört en mindre pilotstudie och testat frågornas karaktär. En av frågorna kan vara känslig för eleverna att besvara " *Har du medvetet skadat dig själv om du mått dåligt någon gång*". Jag var osäker på om frågan kunde medföra att eleven kände sig kränkt och rådfrågade rektorn som samtyckte till enkätens utformning.

I direkt anslutning till enkätfrågan om självskadebeteende lämnade jag en öppen fråga, så att de ungdomar som ville skulle kunna få möjlighet att beskriva en sådan situation. Flera elever berättade ganska utförligt om hur de kände och varför de hade utfört handlingen.

Från början hade jag tänkt att utföra djupintervjuer med tonåringar i anslutning till enkätundersökningen. Men efter en genomgång och omkodning av materialet kände jag att riskerna var alldeles för stora att riva upp känslor som jag inte hade möjlighet eller kompetens att sedan hjälpa eleverna med. Det krävs uppföljning efter intervjuer av sådan karaktär, vilket jag inte hade möjlighet att göra. Därtill krävs föräldrarnas godkännande när eleverna inte är myndiga. Därför har jag istället intervjuat personal inom ovan nämnda sektorer som har kontakt med unga flickor med självskadebeteende. Jag har också intervjuat en ung kvinna som tidigare skadat sig själv. Efter att ha rådfrågat en 15-årig flickas föräldrar fick jag tillåtelse att samtala med henne om hur det är att vara tonåring i dag, vilka svårigheter en ung flicka kan mötas av osv.

Via en släkting kom jag i kontakt med Sanna, 15 år. Hon tyckte inte att det kändes besvärande att medverka i min studie om självskadebeteende, utan kunde med relativ lätthet svara på mina stundom känsliga följdfrågor. Föräldrarna var väl medvetna om karaktären på studien vilket medförde att de var förberedda på att Sanna skulle kunna behöva prata om sina upplevelser med dem efter att jag intervjuat henne vilket kändes tryggt för mig i min forskarroll att veta.

Lisa, som tidigare medvetet skadat sig själv, kom jag i kontakt med via gemensamma studiekamrater. Hon har varit positiv och svarat ingående på mina stundom känsliga frågor men har under hela processen varit medveten om att hon kunnat avbryta sin medverkan om situationen känts för smärtsam. Övriga intervjupersoner har jag kontaktat på respektive arbetsplats.

Jag har regelbundet citerat intervjupersonerna ordagrant, eftersom egna ord beskriver problemet med självskadebeteende och självmordtankar på ett tydligare sätt.

5.1 Problem under datainsamlingsperioden

Det uppstod problem med att komma i kontakt med personer som har erfarenhet av problematiken med självskadebeteende. Flera valde att avbryta en pågående intervju.

Något som jag också upplevt som problematiskt är att en del informanter blir återhållsamma och inte vågar diskutera problem med självskadebeteende eller självmord. Material som jag blivit lovad av personal från en barn och ungdomspsykiatrisk mottagning (Bup) fick jag senare inte ta del av, vilket var synd eftersom Bup har erfarenhet inom mitt valda problemområde.

Ämnet är i sig känsloladdat och komplext, och de intryck jag fått, som också förstärkts under arbetets gång, är att det kan vara ångestskapande att beröra och tala om även för personer som

har att hantera dessa frågor i sin profession. Kanske är det en av orsakerna till den tröghet som missförhållanden i samhället ofta behäftas med, och som hindrar eller i vart fall påtagligt försvårar och fördröjer nödvändiga åtgärder.

5.2 Datainsamlingsteknik

- ◆ En enkätundersökning har utförts bland högstadieelever. Jag vill undersöka hur vanligt det är med självska debeteende bland tonåringar. Jag vill även påvisa eventuella statistiska samband mellan självska debeteende och att vara utsatt för våld på fritiden, i skolan, frånvaro av trygga vuxna, samt av kön. Efter att ha tagit del av den forskning som finns inom området, samt fördjupat mig i litteratur om självska debeteende, inser jag att enkätundersökningen saknar viktiga variabler såsom *mobbningssituationer (utanförskap)*, *depressioner* och *ätstörningar*. Risken finns dock att en sådan mer komplett undersökning skulle ha upplevts så svår att respondenterna blivit färre eller mer återhållsamma.
- ◆ Djupintervjuer har utförts med personer som i sin yrkesutövning kommer i kontakt med unga flickor som skadar sig själva, samt med två unga kvinnor som tidigare har lidit av självska debeteende/själv mordstankar. Jag har vid varje intervju gjort intervjuutskrifter i direkt anslutning till vårt samtal för att undvika att förlora viktig information. Därefter har jag läst igenom alla texter och skrivit kommentarer i marginalen för att på så vis hitta regelbundenheter och begrepp som återkommer i de olika mötena med informanter. Min intervjuguide har varit ett bra hjälpmedel för att inte tappa fokus på viktiga detaljer.

En del intervjuer har av praktiska skäl utförts med hjälp av e-post och telefon då det geografiska avståndet till vissa informanter varit för stort. Nackdelarna är främst att man missar det mänskliga mötet som genererar dold information, gester, ansiktsuttryck, röstläge mm, som inte går att fånga upp via tekniken. Fördelarna har dock varit att jag utan problem kunnat ställa följdfrågor.

5.3 Reliabilitet och validitet

Med validitet menas studiens begreppsmässiga och teoretiska relevans eller sanningshalt. Man studerar då om frågorna till informanterna ger de svar som undersökningen kräver. Har forskaren lyckats applicera den teoretiska förståelsen, begreppen, antagandena och frågeställningarna på mätbara frågor/variabler så att svaren blir meningsfulla och visar det fenomen som vi tänkt undersöka? Validitet är giltigheten i undersökningen. En enkätundersökning med hög validitet ska således inte innehålla några eller ytterst få systematiska fel.

Reliabilitet betecknar frågornas tillförlitlighet och visar hur undersökningsspersonen mäter. Även frågornas replikerbarhet innefattas i reliabiliteten, dvs två undersökningar ska påvisa samma resultat då olika forskare ställer samma frågor och får likadana svar (Djurfeldt m fl. 2004). Upprepade mätningar ska således visa samma resultat i en undersökning. Om enkätundersökningen har hög reliabilitet innebär det att det slumpmässiga felet är litet. Slarvigt eller dåligt konstruerade frågor kan resultera i en stor slumpvariation i svaren vilket medför att upprepade mätningar inte ger samma resultat. Har man eliminerat slumpfaktorn, kodat och räknat materialet efter samma principer, samt att flera forskare/undersökare som arbetar efter samma metod får samma resultat så innebär det att undersökningen har hög reliabilitet (Thurén, 2002).

6. RESULTAT

6.1 Enkätundersökning

En enkätundersökningen har utförts på en högstadieskola i en kommun del med ett brett upptagningsområde och elever boende både på landsbygd och i tätort. Eftersom den sociala situationen som ungdomar lever i kan skilja sig mellan olika boendeförhållanden har jag parallellt även gjort en enkätundersökning på en högstadieskola i länets största stad. På båda skolorna har jag med rektors hjälp slumpmässigt valt ut en klass i varje årskurs, dvs en sjunde en åttonde och en nionde klass från vardera högstadieskola. Jag har undersökt materialet dels var för sig, dels tillsammans. Sammanlagt har det blivit 124 observationer, 58 från landsbygd och tätort och 66 stycken från innerstad. Frågeformuläret finns som bilaga nr:1 sid. 42.

Tanken har varit att undersöka hur omfattande självskadebeteende är bland tonåringar i ålderskategorin 14 - 16 år på två högstadieskolor.

Jag har även velat påvisa om statistiska samband finns mellan att vara utsatt för våld på fritiden, i skolan, tillgång till trygga vuxna, kön, familjesituation och självskadebeteende.

Jag har utfört korstabeller med den beroende Y- variabeln *Självskadebeteende* och följande X-variabler:

- ◆ Kön
- ◆ Vilka personer bor du tillsammans med?
 - bor med en av föräldrarna
 - bor med båda föräldrarna
- ◆ Finns det någon vuxen person i din närhet som du litar på och kan prata med?
- ◆ Har du varit utsatt för våld i skolan?

◆ Har du varit utsatt för våld på fritiden?

Chi²-metoden bekräftar om signifikanta samband existerar i originalsambandet, dvs man prövar nollhypotesen om ett statistiskt oberoende mellan två variabler föreligger. Nedan är P-värdet mindre än 0,05 vilket bekräftar signifikans på 5%-nivån. Med andra ord förekommer ett beroende mellan variablerna kön och självskadebeteende. Chi² metoden visar/prövar endast om ett beroendeförhållande existerar mellan Y-variabeln *Självskadebeteende* och de olika oberoende X-variablerna i korstabellerna.

I korstabellen nedan utfördes den sammanslagna databasen med 124 observationer som bekräftar ett signifikant samband mellan variablerna som inte beror på slumpen. Man kan se att det råder stor skillnad mellan könen, där cirka 16 procent av pojkarna och 33 procent av flickorna har medvetet skadat sig då de mått dåligt.

Tabell 1: Har du medvetet skadat dig själv * kön

har du medvetet skadat dig själv * kön Crosstabulation

			kön		Total
			kille	tjej	
har du medvetet skadat dig själv	ja	Count	9	22	31
		% within kön	15,8%	32,8%	25,0%
	nej	Count	45	39	84
		% within kön	78,9%	58,2%	67,7%
	vet ej	Count	3	6	9
		% within kön	5,3%	9,0%	7,3%
Total	Count	57	67	124	
	% within kön	100,0%	100,0%	100,0%	

Ungdomar som bor tillsammans med en av föräldrarna skadar medvetet sig själva i högre grad än ungdomar som lever tillsammans med båda sina föräldrar (tabell 2). Cirka 35 procent av de ungdomar som bor med en förälder skadar sig själva då de mår dåligt, medan 23 procent av de som bor med båda sina föräldrar.

Tabell 2: Har du medvetet skadat dig själv * vilka personer ingår i din familj

har du medvetet skadat dig själv * vilka personer ingår i din familj Crosstabulation

		vilka personer ingår i din familj		Total
		bor med en av föräldrarna	bor med båda föräldrarna	
har du medvetet skadat dig själv	ja	Count 8 % within vilka personer ingår i din familj 34,8%	23 22,8%	31 25,0%
	nej	Count 10 % within vilka personer ingår i din familj 43,5%	74 73,3%	84 67,7%
	vet ej	Count 5 % within vilka personer ingår i din familj 21,7%	4 4,0%	9 7,3%
Total		Count 23 % within vilka personer ingår i din familj 100,0%	101 100,0%	124 100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	11,693 ^a	2	,003
Likelihood Ratio	9,850	2	,007
Linear-by-Linear Association	,212	1	,645
N of Valid Cases	124		

a. 1 cells (16,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,67.

De övriga korstabellerna finns i bilaga 3. Ingen av dem visar någon signifikans förutom korstabellen Y-variabeln *Självskadebeteende* och X-variabeln *Har du blivit utsatt för våld på fritiden*. Enligt Chi² testet så har fyra celler (44,4%) av de förväntade frekvenserna varit för låga (*ingen får vara under 1 och högst 20% under fem*), men ger ändå en viss fingervisning om att ungdomar som har blivit utsatta för någon typ av våld på sin fritid även i högre grad skadar sig själva då de mår dåligt.

För att sammanfatta resultatet från de olika korstabellerna kan man för det första konstatera att flickor i betydligt högre utsträckning än pojkar skadar sig själva då de mår dåligt.

Flickorna som självskadar sig är mer än dubbelt så många jämfört med pojkarna. För det andra är det en halv gång till så många ungdomar som skadar sig själv om de bor tillsammans med endast en av sina föräldrar. Vidare verkar ett samband finnas mellan ungdomar som självskadar sig och de som varit utsatta för någon form av våld på sin fritid. Det kan också finnas ytterligare relevant information i gruppen som svarat ”vet ej”. Nästan dubbelt så många

flickor har svarat ”vet ej”, samtidigt som de är dubbelt så många jämfört med pojkarna som svarat ”ja”. Tittar vi återigen på familjesituationen, så anger fem gånger så många ungdomar med ensamstående föräldrar ”vet ej” jämfört med dem som bor tillsammans med båda föräldrarna. Trygghetsfaktorn, liksom graden av tydlighet – som vi kan uttrycka i termer av möjlighet till kontroll i tillvaron, att man är klar över sina förhållanden, om vad som gäller och inte, vet vilka verktyg man har att tillgå för att påverka och ändra olika företeelser och tillstånd – är frågor som verkar ha betydande relevans när det gäller mående och tillstånd som kan leda till självdestruktiva beteenden.

I enkätundersökningen skapades utrymme för ungdomarna att berätta med egna ord om hur de upplevde en situation då de medvetet skadat sig själva när de mått dåligt. Nedan följer några citat.

Varför man skadade sig själv:

Svek av föräldrar, kompis, pojkvän anges som orsaker, också att bara inte vilja leva. Den yttre smärtan lindrar den inre. Någon slätar över med att alla gör det någon gång

”För jävlig, alltså det var säkert när jag bråkade med en kompis, så drog jag med en sax vid blodkärlet”

”Det var när mina föräldrar bråkade om skilsmässa tog jag och skärde mig i handleden och fotknölna”

”När jag förlorade min familj skadade jag mig själv. Hemskt, nästan obeskrivligt”

”Ja, för jag var arg på mamma och pappa”

”När min pojkvän gjorde slut och när jag bråkade med morsan”

”Nu är allting ok, men när jag mådde dåligt var det som om den ytliga smärtan bedövade den inre”

”Jag ville bara inte leva”

”Jag tror nästan alla mest flickor har skurit sig någon gång”

Hur kändes det efteråt:

Man kastas mellan känslor av välbehag, sorg och hat, övergivenhet, ångest och uppgivenhet.

”Jag har gjort det ett par gånger, det känns liksom skönt”

”När det hänt något så tänker man att ingen bryr sig om man dör ändå”

”Jag tycker nästan att det är skönt att skada mig själv, när jag mår riktigt dåligt psykiskt”

”Man hatar sig själv, det är något som vill ut, man vet inte vad. Smärtan dämpar sorgen. Hatar när jag är där”

”Man mår ju dåligt osså för djävligt och man vill bara försvinna ju”

”Väldigt jobbigt men viktigt att ha någon man kan prata med”

”Ångest, och inte så kul i alla fall”

”Man mår bättre för stunden”

”Det är skönt. Jag har skurit mig i armarna”

”Skitdåligt, jag vill inte prata om de. Man bara känner känslan av att hata sig själv”

Ett återkommande mönster vittnar om bråk i familjen och med kamraterna som orsak till självskadorna. En underliggande känsla av övergivenhet gör sig gällande. Ungdomarna nämner även ord som självhat, ensamhet och tankar om självmord. Vissa talar om den smärta som finns inuti, och hur skönt det känns med den yttre självtillfogade smärtan. Någon nämner hur viktigt det är att ha någon att tala med, vilket också bekräftas i korstabellen där självskadebeteendet ökar i den grupp ungdomar som bor tillsammans med endast en av föräldrarna.

6.2 Intervju med Sanna 15 år, utsatt för mobbning

Innan jag började min djupintervju med Sanna kontaktade jag hennes föräldrar för att höra om de godkände intervjun. Jag var noga med att förklara syftet med studien för både för Sanna och hennes föräldrar, vikten av öppenhetskravet, självbestämmandekravet, konfidentialitetskravet och autonomikravet samt att de skulle läsa igenom texterna för godkännande innan uppsatsen publicerades.

Syftet med intervjun är att synliggöra de problem som unga flickor kan möta i sin vardag.

Sanna berättade att allt förändrades då hon började högstadiet. Från att ha varit en pigg, bekymmerslös, fotbollstokig ung tjej förvandlades hon till en tyst, deprimerad och ledsen flicka. Det ställs helt nya krav på en tjej då man börjar högstadiet. Plötsligt duger man inte i sina vanliga kläder. Man får absolut inte busa, skratta och ha roligt på rasterna. Både lärarna och de flickorna som dominerar i klassen förväntar sig att man ska vara på ett visst sätt.

"man duger inte som man är längre. Förr så hade man kompisar oavsett vilka kläder man hade på sig. Nu blir man betraktad som en tönt om man inte ser ut som de populära i klassen"

Tryggheten och livsglädjen som fanns på mellanstadiet var som bortblåst. Det var svårt att bli vän med de andra flickorna i klassen, för de slöt sig snabbt i grupper och släppte inte in någon ny. Skolan var ny och lärarna var nya och alla var mer eller mindre nya för varandra. Sannas föräldrar hade valt att låta sin dotter börja i en liten gemytlig friskola där varje elev skulle få känna sig trygg, förväntansfull, nyfiken och bli sedd för den unika person man är. Men den nya miljön blev allt annat än trygg. Tvärtom kände hon sig ensam i sin osäkerhet.

Redan första dagen i sjuan kände Sanna att hon inte kom i kontakt med någon annan flicka i den nya klassen, och hon längtade tillbaka till sin gamla klass som gick på ett större högstadium. Det kändes obehagligt att gå själv på rasterna och sitta ensam i matsalen, men efter en tid fick hon kontakt med ett par andra flickor. Sanna berättade att hon kände sig utsatt

av en speciell flicka i klassen, som efter en tid drog med sig andra. Känslan av utanförskap började växa i Sanna, och hon märkte att den där flickan (Sandra) i klassen började bete sig konstigt emot henne.

"En dag skulle vi ha grupparbete och arbeta två och två. Då läraren kom fram till mig så vände hon sig om och sa till den flickan som skulle arbeta med mig att hon kanske ville vara med Lena istället. Vad jag blev ledsen. Det verkade som om läraren visste att just den flickan inte tyckte om mig, och hjälpte henne att slippa arbeta med mig. Jag kände mig värdelös"

Sannas självförtroende började sakta men säkert att krympa. Kränkningarna som hon upplevde sig vara utsatt för i skolan blev bara värre och värre. Föräldrarna försökte prata med mentorn men fick ingen respons.

Situationen överslätades och det som hänt betraktades som småsaker som saknade betydelse. Läraren samtalade visserligen med Sandra och den av hennes kompisar som mest brukade vara med på elaka saker mot Sanna, men situationen förbättrades inte.

"En dag då jag och en kamrat skulle gå till matsalen så mötte vi flickan som inte tycker om mig. Hon betedde sig mycket konstigt eftersom i samma ögonblick som vi skulle mötas på grusgången mellan matsalen och skolbyggnaden så går hon en stor omväg. Det kändes mycket obehagligt och jag blev ledsen"

Sanna berättar att hon då och då fick höra kommentarer om sina "fula" kläder och sitt barnsliga beteende. Till slut vägrade hon att använda sina kläder i skolan, kläder som hon i och för sig hade tyckt om innan, och hennes mamma måste köpa nya. Det hjälpte förstås inte och det hela kulminerade då Sanna och en kamrat som varit med henne en tid fick sina väskor förstörda. Sanna blev på ett sätt glad över att äntligen ha ett bevis som läraren inte skulle kunna bortförklara. För han menade att ord står mot ord annars.

"Nu, äntligen kanske han tror på vad jag har blivit utsatt för"

Läraren kunde inte hantera en situation som den Sanna upplevde, utan sa till föräldrarna att det inte var lätt att lösa en situation där man fick höra två olika versioner.

"Jag kände mig värdelös, och jag tyckte att lärarna på skolan svek. Mamma hittade en teckning som jag gjort hemma där jag hade skrivit att jag var ful, och äcklig. Sedan skrek jag till mamma att jag skulle ta livet av mig, att jag skulle hoppa ut igenom fönstret. Efteråt så sa jag till mina föräldrar att jag inte menade det jag sa"

Sanna berättade att det fungerar så här när en klasskamrat utestänger henne ur gemenskapen, och demonstrativt visar att hon inte tycker om henne, för då tycker man inte om sig själv heller. Om någon annan är elak mot en så blir man elak mot sig själv också, och mot sin familj. Det bekräftar Sannas mamma eftersom dottern helt plötsligt blev förändrad och innesluten men då och då utåtagerande i aggressiva utbrott. Sanna ville inte gå till skolan, och betygen blev allt sämre. Det kändes hopplöst, men så en dag bjöds alla ungdomarna och föräldrarna in på en teater som några av barnen hade satt upp själva med stöd av en lärare, och

som handlade just om mobbning. Publiken fick ge förslag på olika slut på historien, och alla var engagerade och kom med förslag. Sanna tycker att det känns bättre nu i skolan även om flickan fortfarande undviker henne. Men hon får inte längre andra att gå sina ärenden som förut.

Sanna har blivit kränkt på olika sätt i skolan. Att ofta få sitta ensam i matsalen då kamraten är sjuk är bara ett exempel på utanförskap och kränkning. Även då klassen har gymnastiklektioner och man ska väljas in i olika lag utsätts Sanna och hennes kamrat för kränkning eftersom de alltid hamnar i det s k "töntlaget". Hon känner sig stämplad som klassens tönt men vet innerst inne att hon på många sätt är bättre i idrott än de flesta andra flickorna i klassen eftersom hon tränat fotboll under flera år och är både stark och snabb.

Jag frågar Sanna vad som är svårast med att vara ung idag. Hon säger att problemen uppenbarar sig då man börjar högstadiet. Plötsligt måste man bli en helt annan person, och om man inte följer spelets regler så får man stå utanför gemenskapen. På fritiden kan man vara sig själv, berättar Sanna. Hon säger också att det som har varit mest betydelsefullt för att klara sig igenom de senaste åren av kränkningar har varit föräldrarnas stöd, men även att kompisarna i fotbollslaget har betytt väldigt mycket.

"Det spelar ingen roll om man har bra föräldrar, för det är så viktigt att ha egna kompisar. I mitt fotbollslag så visste jag att de andra tjejerna tyckte om mig. Vi liksom höll ihop, och jag kände mig omtyckt. Det var min räddning"

Sannas beskriver också sin situation där vikten av att ha goda relationer till jämnåriga har stor betydelse, och att det inte hjälper om man har bra relationer till sina föräldrar om man samtidigt är utfrysad från gemenskapen hos klasskamraterna.

Hon berättar att relationen till de egna föräldrarna är god eftersom hon känner sig sedd och förstådd av dem.

6.3 Intervju med Lisa, en ung kvinna med personlig erfarenhet av självskador

Intervjun börjar med att Lisa berättar om hur hennes liv såg ut innan självskadebeteendet utvecklades. Hon är född i forna Tjeckoslovakien, Slovakien, och hennes mamma var då en ensamstående förälder.

"Vi bodde med mormor i en trea i en mellanstor stad. Barndomen kan man nästan kalla idylliskt med omtänksamma människor kring en och bra vänner. Men jag har ändå varit lite av en "ensamvarg" och ibland känt mig ensamast i världen. Den största överväldigande förändringen uppstod nog då jag var ca 12 år när min mamma gifte sig med en svensk man och vi flyttade till Sverige. Tonåren var tuffa. I skolan fanns det mobbning, psykisk terror, känslor av otillräcklighet (vad gäller kommunikation med jämnåriga), ständiga

kulturkrockar. I hemmet var det strikt ordning där småsyskon kom i första hand, sen städning och sen läsläsning. Sällan fanns det någon tid för förtröliga samtal med mamma. Och jag förstod det (för inte är det väl lätt för en mamma att flytta till ett annat land, inte kunna språket och få barn.."

Lisas problem uppträder då familjen flyttar till Sverige och hon tvingas bryta relationen med sin släkt och sina vänner i hemlandet. Det är ingen lätt situation när modern gifter om sig och Lisas behov kommer i skymundan. Skolsituationen innebär ytterligare ett trauma eftersom det förekommer mobbning och psykisk terror i den miljön. I skolan var Lisa den duktiga eleven och den snälla kamraten, vilket innebar att hennes relation till lärarna var problemfri. Men ändå tvingades hon stå ut med en serie kränkningar.

Precis som i Sannas fall innebär en sådan kränkning att självbilden förvrängs så man upplever sig själv som mindre värd än andra och att man inte passar in eller får tillgång till gemenskapen. Att växa upp i en miljö där vuxenvärlden sviker och inte ser vad som håller på att hända är mycket smärtsamt för en ung människa. Till slut har man inga egna behov kvar utan tänker endast på att vara andra till lags. Att göra allt för att andra ska se och bekräfta en, allt för att bli älskad.

"Sammanfattningsvis spelade jag martyrollen och tänkte mest att andra skulle gilla mig och uppmärksamma mig. Tänkte inte så mycket på vad jag själv ville och kände"

I ett försök att skydda sig själv så tar Lisa på sig rollen som martyr.

"Jag kände att jag ville få mer uppmärksamhet, även när jag var barn var jag tvungen att hela tiden hitta på nåt kul så de andra lade märke till mig. Man skulle vara perfekt. Med detta beteende skapade jag precis den bild jag inte ville "en liten felfri ängel som alltid fanns där i bakgrunden närhelst man behövde den". Jag var ett problemfritt barn i andras ögon, hade allt, fick allt, alltså behövde jag ingen.....i andras ögon....."

När problemen med självskador började uppträda var Lisa i tolv - trettonårsåldern. Hon berättade att första självskadan var ett medvetet hjärtformat klipp med en sax på insidan av foten för att ingen skulle se vad som hade hänt.

"När det bara fanns ett rött ärr kvar tog jag på de finaste sandalerna och promenerade med vänner i stan.....(I mitt huvud då) "ooohhh, gud vilken uppmärksamhet.....killarna verkligen trodde det var en tatoo...och de gillade den!!"

I Lisas fall var självskadebeteendet ett uttryck för att bli sedd och bekräftad. Allt för länge hade hon fått stå i skuggan av sin nya familj där inget utrymme fanns för hennes behov.

Lisa berättar att hennes självskadebeteende varade under en period av cirka sju år, och att det inte fanns några kamrater i hennes närhet som också medvetet skadade sig själva.

Den period i Lisas liv där hon medvetet skadade sig själv var omvälvande.

"Slutet kom då jag hamnade i ett förhållande med en lika självdestruktiv person som jag. Han drog mig ner i ett ständigt virrvarr av misstänksamhet, gräl och allt vad ett dåligt förhållande kan innebära. Då skadade jag mig själv av hjälplöshet över situationen då han bara gick från mig och fick mig att känna mig otillräcklig. Och när jag gjorde det kom han tillbaka och skötte om mig åtminstone för en stund. Och så var det samma sak om och om igen, tills vi växte upp ifrån varandra"

Det som fick Lisa att ta sig ur sin självdestruktiva situation var att hon så att säga växte ur problemet.

"Utvecklingen sker ständigt på ett medvetet och omedvetet plan. Min själsliga utveckling har lyckligtvis gått åt rätt håll så jag "växte upp" från problemet, om man kan säga så. Förenklat har jag blivit medveten om det inre lugn vi bär inom oss och insett att även om nu kroppen skulle vara "bara ett skal" som några inom den alternativa medicinen kallar den, så fyller den ändå en viktig funktion för oss. Jag var tvungen att inse att det bara är jag själv som kan ändra på detta beteende och att sakerna inte alls är så dystra som man tror. För det spelar ingen roll hur mycket uppmärksamhet man än får eller hur bra/dåligt man har det och vilka trauman i livet man var tvungen att gå igenom. Om man inte är nöjd, nu menar jag riktig nöjd med allt som finns kring en – så kommer man även i fortsättningen att skapa s k substitut för att må bättre. Mitt var på ett primitivt stadium – att skära och klippa i mig själv. Då prefererade jag sax, för att jag i min enfald tyckte att det stannade mer jämna ärr efter saxen, plus att det sved mindre, och smärtan bedövade"

Det substitut som Lisa talar om är själva attacken mot den egna kroppen, som gav henne ett inre lugn. Den inre smärtan bedövades av den yttre.

Hon berättar också vilka faktorer som utlöste hennes självskadebeteende.

"Uppmärksamhet, känsla av övergivenhet, ville göra uppror, men visste inte riktig hur. Kom ihåg nu att jag var den lilla, snälla, smarta, perfekta ängeln. Jag ville bryta från allt det"

Lisa säger att hennes vänner inte vet just något om vad hon varit med om tidigare, och att hennes förre pojkvän inte verkade bry sig särskilt mycket om självskadebeteendet.

"Min före detta måste ha trott jag var ett ordentlig psykfall, fast han knappt reagerade då jag några gånger låg på badrumsgolvet med söndriga händer.

I början, i tidiga tonåren, var det ensamhet och vilja att synas som gjorde att jag skar i mig. Senare var det depression som drog mig nedåt och gjorde mig aggressiv.

Ilskan gick upp i otroliga höjder. Jag var inte den typen som slår sönder saker eller slår på någon, har aldrig gjort. Men jag tog ilskan över mot mig själv, (kanske hade det varit bättre att slå sönder några porslinstallrikar och skrika i högan sky....vad vet jag...i alla fall, så blev det inte det så)"

I Lisas fall har hon riktat in sig på en attack mot självet. Hon upplever en känsla av utanförskap och en övergivenhet, sannolikt både av andra och sig själv, eftersom hon känner sig tvungen att i det yttre vara någon annan, änglalikt snäll person, än den hon upplever sig som innerst inne. Därmed har hon blivit avskild från gruppen. Lisa blev i vart fall i psykologiskt hänseende övergiven av mamman som gifte om sig och skaffade fler barn. En

känsla av utanförskap förstärktes av mobbningsituationen i skolan. Den ilska som Lisa kände inför sin situation skapade en inre smärta som till slut resulterade i en attack mot självet.

Idag mår Lisa bra och hon berättar hur hennes framtidsvisioner ser ut.

"Idag kan jag se tillbaka och skaka på huvudet. Jag hade mycket aggression i mig som jag inte visste om. Jag känner ingen ångest eller skam över det jag gjorde. Jag tar det som en del utav min utveckling som jag var tvungen att gå igenom för att uppnå ett mer balanserat liv. Då jag var ensam gjorde jag så bra jag kunde men nu vet jag bättre. Jag var rädd för att vara och stanna ensam....rädd för ensamhet....nu är jag inte det längre"

6.4 Intervju med Mona, socionom

Mona (socionom, med utbildning i psykoterapi och familjeterapi, samt med mångårig erfarenhet av ledarskap) är väl bekant med destruktiva beteenden hos såväl ungdomar som vuxna. Hon ser flera och komplexa orsaker till människors problem och svårigheter, men anser att mer eller mindre alla på något vis har sin grund i eller är starkt påverkade av det postmodernistiska samhället:

"Vårt bekräftelselösa samhälle med sina omänskliga krav och flytande värderingssystem ger föga stöd till människors förtvivlade försök att strukturera och ordna en tillvaro som fungerar. I det yttre kan den kanske tyckas göra det, men den enskilda människans upplevelse är en annan. Så våra barn med mobbning, självsador och självmord är alldeles perfekta små varelser och resultat av vår operfakta tillvaro!

Och de utgör inga enskildheter utan är endast uttryck för det kaos och den sorg och stora ensamhet som finns i var och en av oss, men som vi alla får allt svårare att härbärgera. Min uppfattning, som förstärkts alltmer både i mitt yrkesliv och genom erfarenheter i privatlivet, är att samtliga destruktiva beteenden hos barn och vuxna utgör olika grader på en gemensam skala, nämligen den som i sin extremaste form kommer till uttryck i självmordet. Den djupaste, bakomliggande orsaken är bristen på bekräftelse och gensvar, den upplevda isoleringen som till slut leder till känslan av att inte finnas till"

Mona nämner även en åkomma som verkar hindrande eller rent av omöjliggör ovannämnda utvecklande dialog och samspel, nämligen det alltmer uppmärksammade tillstånd som benämns borderline. Hon säger att borderline har blivit ett alltmer vedertaget och innehållsmättat begrepp, från början inom den psykoanalytiska och den psykiatriska världen men mer och mer också utanför den, bland socialarbetare, inom allmän vårdverksamhet och social verksamhet. Mona utgår ifrån Clarence Crafoords bok, *En bok om borderline*, 1986.

"En s k borderlinepersonlighet anses växa fram utifrån brist på konstant känslomässig kontakt under spädbarnsåren. Barnets identitetsutveckling och socialisation störs och hämmas med svag jagbild och oförmåga till egentlig dialog som följd. Barnet lär sig tidigt att det gör alldeles för ont att öppna sig och efterfråga närhet och förståelse hos en annan människa (närstående vuxen, oftast modern) och gång på gång bli ignorerad och avvisad. Barnet resignerar till slut och ger upp och går därmed miste om bekräftelse även senare i livet. Individerna kan som vuxna göra en framstående karriär och till synes leva som om allt är i sin ordning men ändå inom sig konstant belastas med osäkerhet och isolation. Särskilt barnet och den unga människan får svårt att

skilja mellan verklighet och fantasi och förmår inte orientera sig med hjälp av interaktion. Fantasi och föreställningar kan tynga individen med överdriven oro och inbillningar. En sådan individ är alltid ett offer, mobbad eller ej, för han eller hon är redan utesluten och underkänd från början. Clarence Crafoord beskriver det här i sin bok om borderline"

6.5 Intervju med en anställd på Ätstörningsteam

Jag har varit i kontakt med personal på Ätstörningsteam för att få veta mer om olika former av självsador. Det hade inte förts någon statistik över självskadebeteende bland unga flickor. Däremot hade man uppmärksammat ett samband mellan ätstörning och andra självsador. Det yttrar sig i att då vissa unga flickor tillfrisknar i sin anorexi så börjar man istället att straffa sina kroppar genom att skära sig.

6.6 Intervju med en vårdare på en psykiatrisk vårdavdelning

Jag har också intervjuat en vårdare på en psykiatrisk vårdavdelning, som i sin yrkesroll möter unga kvinnor med självskadebeteende. Vårdaren berättar att hon ofta möter unga flickor som självsår sig. På vårdavdelningen försöker man att hålla ungdomarna skilda åt eftersom de ofta vill överträffa varandra i självtillfogade skador. En möjlig orsak till att självskadebeteendet ökat tror vårdaren beror på en stressig livssituation, där även fritiden inräknas. Föräldrarna är stressade och samhällsklimatet är stressat. Flera unga kvinnor upplever sig ha varit utsatta för mobbning, och de lider av ångest, depressioner, anorexi eller annan ätstörning samt självmordstankar. Unga flickor skär sig i handlederna och använder sedan svettband på handlederna i syfte att dölja skadorna. På den psykiatriska vårdavdelning där informanten arbetar har man inga pojkar/män inlagda med självskadebeteende. Ett utmärkande drag hos de unga självskadande flickorna är att deras självbild är mycket, mycket dålig, berättar vårdaren. De söker bekräftelse hela tiden.

6.7 Intervju med en representant från föreningen SPES

(Riksföreningen för Suicidprevention och Efterlevandes Stöd)

Efter att ha läst ett reportage i lokaltidningen om SPES tog jag kontakt med en representant. Hon berättade om sitt samarbetet med BRIS, som ska utmytna i en bok. Samtalet var mycket givande och representanten skickade även material i form av ett reportage från en tidning som hon trodde kunde vara till hjälp i förståelsen kring sambandet mellan självmord och självsador. Den kvinnliga representanten berättade att flickor som skadar sig själva egentligen inte är deras målgrupp utan istället vänder sig föreningen SPES till människor som

förlorat en anhörig. Man kommer nu utöka sitt arbete genom att arbeta mer preventivt för att på så sätt kunna förhindra att människor fullbordar sina självmordsförsök.

Representanten nämnde också att pojkar och män utför fullbordade självmord i större utsträckning än flickor och kvinnor. Flickor och kvinnor skär sig däremot svårt, men överlever självmordsförsök i högre grad. Kan det vara så att problemet med självsador som i högre grad drabbar det kvinnliga könet, och självmord som i högre utsträckning drabbar det manliga könet, i själva verket utgör två sidor av samma mynt?

I Rapporten 2003 nr:1 "*Självmordsprevention i skolor i Sverige*" av Michael Westerlund och Danuta Wasserman har man fört statistik över självmord bland ungdomar i Sverige. Man säger att självmord är den vanligaste dödsorsaken i Sverige för män i åldersgruppen 15-44 år (NASP, 2003: 12). I fyra olika undersökningar där ungdomar anonymt har tillfrågats om självmordstankar och självmordshandlingar svarade mellan 3% och 7% att de utfört ett eller flera självmordsförsök (NASP 2003: 13). I en annan studie bland 2 300 personer i åldersgruppen 16-17 år uppgav 3,2% av pojkarna och 8,2 % av flickorna att de nyligen utfört självmordsförsök (NASP, 2003: 13). Jag tolkar det som att flickor i högre grad utför självdestruktiva handlingar medan pojkar i högre grad begår fullbordade självmord.

6.8 Sammanfattning av resultatdelen

Begreppen *utanförskap* och *mobbning* återkommer gång på gång i de olika sammanhangen jag har beskrivit ovan. Att bli kränkt och osynliggjord åstadkommer stor skada i en ung människas utveckling och identitetsbyggande. Om man inte blir sedd är risken stor för att man utvecklar självdestruktiva handlingar.

För att sammanfatta resultatet från de olika korstabellerna kan man konstatera att flickor i högre utsträckning än pojkar skadar sig själva då de mår dåligt. Ungdomar som bor tillsammans med endast en av sina föräldrar är också i riskzonen för självsador, liksom de som varit utsatta för någon form av våld på sin fritid.

Efter att ha tagit del av svaren i enkätens öppna frågorna ser jag ett återkommande mönster som vittnar om bråk inom familjen och med kamraterna som orsak till självskadorna. En underliggande känsla av övergivenhet gör sig gällande. Ungdomarna nämner även ord som självhat, ensamhet och tankar om självmord. Vissa talar om den smärta som finns inuti, och hur skönt det känns med den yttre självtillfogade smärtan. Någon nämner hur viktigt det är att ha någon att tala med, vilket också bekräftas i korstabellen där självskadebeteendet ökar i den grupp ungdomar som bor tillsammans med endast en av föräldrarna.

Många barn tvingas uppleva mobbning, utfrysning, våld och oengagerade föräldrar vilket kan väcka känslor hos den unga individen av att inte duga och vara tillräckligt bra, vilka i sin tur kan leda till självmordstankar. Det ökande antalet självskadande unga flickor i ungdomsåren, adolescensen, har, enligt min mening, ett samband med ovan nämnda riskfaktorer. Högstadiееlevernars svar på de öppna frågorna i enkätundersökningen pekar tydligt i den riktningen, där flera elever talar om självhat och självmordstankar i samband med ett medvetet självskadande mot den egna kroppen.

7. ANALYS

Om man utsätts för kränkningar så kränker man sig själv! Denna korta devis sammanfattar egentligen allt. Barnet, den unga människan, och säkert även vuxna personer med oläkta inre sår, börjar se på sig själv som objekt, tar över omgivningens plågsamma behandling, får på så sätt en upplevelse av att ha situationen under kontroll och minskar därmed tillfälligtvis sin ångest. Om man utsätts för mobbning, annan form av trauma eller våld kan således resultatet bli att man utsätter sig själv för våld i någon form.

Om man ideligen får höra av kamrater att man inte duger så tycker man till slut att plågaren har rätt. Begreppet självhat är ett ord som ofta återkommer i enkätundersökningens öppna frågor. Det värsta är egentligen att ingen i omgivningen ens behöver utföra några kränkande handlingar för att en livsfara ska uppstå. Minst lika kränkande är icke-handlingen som att inte se, inte tilltala, inte bemöta eller bekräfta. Det kan vara den allvarligaste formen av plåga, att inte bli sedd. Om ingen ser mig finns jag inte. Övertagandet från omgivningen leder då i sin extremaste form till självmordet. Här vill jag göra en återkoppling till Cooley (1981) som menar att individens jag- och identitetsutveckling är beroende av interaktion/samspel med andra människor dvs *jag själv och den andre existerar inte som varandra ömsesidigt uteslutande sociala fakta* (Cooley, 1981:8). För att uppnå en psykiskt god hälsa och identitetsutveckling behöver människor bli bekräftade av andra personer genom deras godkännande och samtycke där även jaget, medvetandet och självmedvetandet utvecklas och formas. Frånvaron av andra människor innebär att människan som social individ är död eller döende (Cooley, 1981). För att spetsa till resonemanget lite så kan man tolka Cooleys budskap som att människor varken kan utvecklas eller ens överleva utan samspel med andra. Charles Cooleys begrepp spegeljaget kan appliceras på den situation som både Sanna och Lisa tvingades utstå i skolmiljön där kränkningar i olika former florerade. *"This is evident from the fact that the character and weight of that other, in who's mind we see ourselves, makes all the*

difference, with our feeling.... We always imagine, and in imagining share, the judgement of the other mind (Cooley, 1964:185).

Lisa och Sannas utsatthet och sårbarhet i skolan kan mycket väl ha medfört det som Cooley talar om, nämligen att vi människor delar uppfattningen om vårt jag med de människor som vi interagerar med, vilket innebär att vi övertar även förövare och mobbares attityder kring den egna självbilden.

Intervjupersonerna Sanna och Lisa har båda blivit utsatta för kränkningar av kamraterna i skolan. Lisa beskriver sin situation som en psykisk terror medan Sanna berättar om hur hon gång på gång möter avståndstagande och utfrysning från andra flickor i klassen. Det handlar dels om förtal, dels om att hon blir bemött som om hon inte fanns. Både Sanna och Lisa känner utanförskap och uppgivenhet och de reagerar känslomässigt genom att dels bli deprimerade och dödströtta, dels känna en växande och ibland överväldigande inre aggressivitet. I Lisas fall uttrycker sig aggressiviteten i form av att medvetet skada sig själv med vassa föremål, medan det hos Sanna istället direkt uppstår självmordstankar. Den sorg och den utsatthet som flickor i en sådan situation upplever kan komma till uttryck på olika sätt. När unga människor inte känner gemenskap eller tillhörighet i sitt sammanhang och utvecklar ett självförakt eller självhat, är risken stor för att ett självskaumbeteende utvecklas att tankar om självmord börjar infinna sig.

Det behövs inte fysiskt våld för att kränka en ung människa som är särskilt utsatt och sårbar i skolmiljön. Utfrysning sker ofta dolt och lärarna uppfattar inte allvaret i situationen. Och det mest allvarliga består i att offret efter en tid övertar plågårens syn på självet.

"It is through the acts of others that we are recognized for who we are; it is through our acts that others are recognized for who they are." (Charon, 2001: 160)

Georg Herbert Mead (1976) gjorde en tolkning av barns olika utvecklingsfaser och jaguppfattning. Genom att individen betraktar sig själv på samma sätt som andra människor uppfattar honom eller henne utvecklas jagmedvetenheten. Om man blir utsatt för en serie kränkningar av klasskamrater på samma sätt som Sanna beskriver det, är risken uppenbar att man utvecklar en negativ jagmedvetenhet, vilken i sin tur kan gå över i ett självhat där självmordstankar och självskaumbeteende börjar ta form.

Självskadebeteendet ser jag alltmer som ett påbörjat, successivt och utdraget självmord, en process som fullbordas om inte något inträffar som medför avgörande förändringar i den unga individens liv. Och detta något handlar definitivt om relationer och tillhörighet.

Ungdomar söker sig alltmer till så kallade frizoner där de kan utforma en självständighet utan inflytande från föräldrarna och samhället. Thomas Ziehe (1994) säger att det utvecklas goda och utvecklande läroprocesser hos ungdomarna själva i deras ungdomskultur (frizon) t ex i fritidsgårdens replokal eller liknande (i Sannas fall var det fotbollslaget). Känslor som osäkerhet och rädsla över vem man egentligen är uppstår lätt i den kulturella friställningsprocessen där kraven på subjektivering ökar. Ungdomar har dessutom blivit mer sårbara i den kultur som gett ökat behov och ökade krav på att vara berörda.

Alla kränkningar som Sanna har varit utsatt för i skolan av andra flickor har medfört att föräldrarna fått stötta sin dotter väldigt mycket. De har speglat hennes smärta och bekräftat den. Föräldrarna har också förmedlat sin bild av dottern, som hjälpt henne att förstå att det hon blivit utsatt för inte berott på henne. Hon har därigenom kunnat upptäcka och inse att plågaren/mobbaren är den som har problem. Sanna har på så sätt fått hjälp att återskapa sin inre självbild och jagmedvetenhet och bygga upp sin mentala styrka och trygghet.

Det finns dock andra faktorer som är mycket viktiga för en ung människas utveckling och välmående. Trots att Sanna i det här fallet har förstående och engagerade föräldrar har hon haft tankar på självmord. Det som har fått henne att må bättre och känna att hon är okej även utanför hemmet och på egna villkor är det samspel hon har med kamraterna i fotbollslaget. Den frizon som Jönsson, Trondman, Arnman och Palme skriver om i sin bok *Skola, fritid, framtid* (1993) bekräftar Sanna då hon framhåller hur viktigt det är att ha riktiga vänner, där man blir accepterad för den man är. Den sårbarhet som Thomas Ziehe (2003) påtalar visar sig också hos Sanna i situationer då hon har fått höra kritiska kommentarer om sin person. Ungdomars behov av att skapa en egen identitet är i hög grad beroende av starka band till kamrater, samt av utvecklings- och handlingsutrymme i någon form av egen frizon.

Erving Goffman (1998) säger att människans självbild i stor utsträckning bestäms av den sociala situation, och av det sociala spel hon/han bedriver i samspel/interaktion med andra människor i en specifik situation. *The self, självet*, framställs som en rollgestalt på en scen (skolan) där publiken (klasskamraterna) som man interagerar med besitter stor makt över hur

utfallet ska bli. Det viktigaste avgörandet har således kamraterna i skolan (publiken), om de godkänner eller underkänner framställningen och den rollgestalt aktören har skapat. Det "jag" Lisa uppfattar då hon betraktar sig själv, är således en framställd rollgestalt.

I den mobbningsituation och psykiska terror som Lisa varit utsatt för i skolan har klasskamraterna innehaft makten att underkänna hennes själv- och jagbild. Den makt som Goffman talar om kan appliceras på en mobbningsituation där en ungdom mycket väl kan bli utfrysad pga att de tycker att hon eller han inte passar in. Meads (1976) begrepp I och me uppstår då aktören/rollgestalten blir ett objekt för sig själv, dvs blir sin egen publik. Då Lisa kommer hem efter en dag i skolan kanske hon ser på sig själv genom sin publiks (mobbarens/förövarens) ögon. Den här återspeglingsfasen är en reflektion och ett medvetet tänkande som utgör en form av inre social dialog med sig själv. Det här kan mycket väl vara en orsak till att Lisa senare drabbas av depression. Hon inte bara släpper in sina plågoandar utan ansluter sig till dem och blir själv sin värsta plågare.

I Socialstyrelsens rapport (2004) talas det om "smittoeffekter" som en möjlig orsak till självskadebeteende. Man menar då att kamratpåverkan i kombination av andra orsaksfaktorer såsom misshandel och sociala problem kan utlösa ett självskadebeteende (Socialstyrelsen, 2004). I Lisas fall stämmer inte den beskrivningen eftersom hon i sju år medvetet skadat sig själv utan kamratpåverkan. En av slutsatserna från Socialstyrelsens rapport, "Flickor som skadar sig själva", är att många flickor i studien har blivit utsatta för allvarliga kränkningar och övergrepp. Självskadebeteendet är således en dramatisk reaktion på vad flickorna varit utsatta för (Socialstyrelsen, 2004). Den mobbningsituation som Lisa berättar om kan, i kombination med frånvarande föräldrar och andra vuxna (lärare), ha orsakat henne självskadebeteendet. Även i Sannas fall har mobbningsituationen, med åtskilliga kränkningar dock utan fysiskt våld, skapat självhat och den negativa självbild som medförde att hon hade självmordstankar vid ett antal tillfällen. En ung människa i en sådan situation kan bli undergiven, underlägsen och kämpar för att anpassa sig till övriga i sin närhet samt vill vara andra till lags. På så vis minskar den unga människan sitt egenvärde och minskar kraftigt ned de egna behoven samtidigt som man högaktar och beundrar människorna i sin omgivning med förhoppning om att kunna etablera starka relationer till betydelsefulla personer i sin närhet. Behovet man har av att känna sig som en gruppmedlem innebär att man utvecklar en stark konformism och underlägsenhet. Attacken mot självet är känslan av självförakt.

George Herbert Mead (1976) menar att ett barn behöver bli speglad av föräldrarna och kamrat-gruppen för att kunna utveckla en självmedvetenhet. Om man blir utsatt för kränkning och utfrysning i en mobbningsituation eller växer upp tillsammans med frånvarande, oengagerade föräldrar, så är risken uppenbar att man att man övertar plågarens syn på självet. Då kan ett form av självhat utvecklas som i sin tur kan leda till depression och ångest. I tonåren är kamratgruppen viktig, vilket socialstyrelsens rapport bekräftar. Således kan ungdomar drabbas trots att relationen till föräldrarna är god, men de ungdomar som har en trygg familjesituation är ändå bättre rustade för att klara svåra händelser.

Sofia Åkermans (2004), författare till boken *Zebra flickan*, enda möjlighet att kunna förmedla hur svårt hon hade det, och hur mycket hon behövde uppmärksamhet och längtade efter kärlek, var att skada sig själv. Det gjorde hon dels genom självmordsförsök, dels genom att tillfoga sig skador med vassa föremål. Hon visste inget annat sätt att kommunicera på. Jag tycker man kan se det rationella i det irrationella, som enligt Erving Goffman (1983) är en naturlig reaktion på den berövande situation individen befinner sig i. Sanna fick självmordstankar i samband med en långvarig kränkning från klasskamrater. Hon kunde inte förmedla det hon varit utsatt för utan reagerade på det enda sätt som hon kunde. Det var först då föräldrarna började inse Sannas problem och kunde spegla hennes smärta som flickan förstod att mobbningen inte var hennes fel. Lisa uttryckte sin situation genom att i desperation börja skära sig själv så att någon skulle se och bekräfta henne.

8. SLUTORD

Självskaador i olika former, självmordstankar och självmord hos barn och ungdomar är uttryck för en irrationell rationalitet, dvs följdriktiga och egentligen begripliga reaktioner på ett för många individer obegripligt och svårhanterligt samhällsklimat.

Vårt samhälle utgör inte längre den lilla plätten inom vårt rikes gränser, utan finns, påverkas och samverkar med hela världens olika delar i en global, ofattbar och obekant tillvaro, där vi alla så gott vi förmår ska treva oss fram. Det säger sig självt att det är svårt för att inte säga ogörligt att vidta direkta åtgärder för att förändra detta samhällsklimat. Men vi måste lära känna det genom att berätta och jämföra med varandra vad vi ser och hur vi reagerar på det. Vi måste kommunicera det, dela med oss intryck till varandra mycket mer än vi gör. Och komma ihåg att vi alla är utsatta.

Allra mest utsatta är våra barn och våra unga, som behöver de vuxnas hjälp och förståelse. Självklart måste alla som professionellt har med barn att göra, fortlöpande tillägna sig en ny och viktig kunskap som handlar om mellanmännisklighet och relationer, djupa mänskliga behov och om att kommunicera detta med varandra i alla de sammanhang där människor möts och påverkar varandra. För, om vi återvänder till den unga flickan som hamnat i ett självskadebeteende, och det är lätt hänt, alla riskerar komma i den situationen, så måste vi vara på det klara med att beteendet inte upphör av sig själv utan hjälp utifrån. Det fortgår inte heller i samma form hur länge som helst utan det fortskrider, i en isolerad process, som i sin extrema och slutliga form utgörs av självmordet.

Åtgärder kostar pengar och måste därför få prioritet bland knappa resurser. Och prioritet kan de endast få om de blir kända och erkända. Därför måste forskning satsas inom detta område, för att kunna fastställa orsaker, samband och följder, som sedan kan ligga till grund för livsviktiga politiska beslut.

9. KÄLLFÖRTECKNING

- Beskow Jan, Tegern Gunilla, Eriksson Bengt - Erik *Ungdomars tal och tankar om självmord*, Studentlitteratur 2003
- Blumer Herbert, *Symbolic Interactionism perspective and method*, University of California Press 1986
- Charon Joel M, *Symbolic Interactionism An Introduction, An Interpretation, An Integration*, SEVENTH EDITION, Prentice Hall 2001
- Cooley, Charles Horton, *Samhället och individen*, Bokförlaget Korpen 1981
- Cooley, Charles Horton, *Human Nature & the Social Order*, Schocken books 1964, New York
- Crafoord, Clarence, *En bok om borderline*, Natur och Kultur, 1986
- Göran Djurfeldt, Rolf Larsson, Ola Stjärnhagen, *Statistisk verktygslåda – samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*, Studentlitteratur 2003
- Goffman Erving, *Totala institutioner, fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*, Graphic System, Angered 1983
- ◆ Goffman, Erving, *Jaget och maskerna, en studie i vardagslivets dramatik*, Kristianstads boktryckeri AB, Kristiansstad 1998
- Jönsson Ingrid. Trondman Mats. Arnman Göran. Palme Mikael, *Skola - Fritid - Framtid*, Studentlitteratur 1993
- Linde Leif, *Ungdomstid*, Nordstedts Tryckeri, Stockholm 1997
- Mead George H, *medvetandet, jaget och samhället från socialbehavioristisk ståndpunkt*, Östra Smålands tryckeri AB, Kalmar 1976
- Månson Per, *Moderna samhällsteorier. Traditioner riktningar teoretiker*, RABÉN PRISMA 1998
- Pipher Mary, *Rädda Ofelia, Vägen till kvinnlig självkänsla*, FORUM, ScanBook AB, Falun 1997.
- Thurén Torsten, *Vetenskapsteori för nybörjare*, Prinvo/Team Offset & Media, Malmö 2002
- Åkerman Sofia, *Zebra flickan*, ScanBook Falun 2004
- Wallroth Per, Åkerlund Susanna, *Hål i huden flickor som skär sig*, sfph:s monografiserie nr 46, Norstedts Tryckeri, Stockholm 2002

- Ziehe Thomas, *Kulturanalyser, ungdom, utbildning, modernitet*, Bokförlag Symposion, Stockholm 1994
- Ziehe Thomas, *Ny ungdom, om ovanliga läroprocesser*, Norstedts, Elanders Digitaltryck AB, ePan Stockholm 2003

Internetadresser:

- ◆ <http://www.bris.se>
- ◆ www.svt.se/granskning
- ◆ www.sfph.se
- ◆ www.sll.se/suicid
- ◆ www.spes.nu

Rapporter, tidningar och tidsskrifter

- ◆ Socialstyrelsens rapport om flickor som skadar sig själva "*Flickor som skadar sig själva, en kartläggning av problemets omfattning och karaktär*" Artikelnr: 2004-107-1
- ◆ Rapport nr 2, *Hur upptäcker vi sårbara elever?*, NASP 2002
Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa
- ◆ Rapport nr 1 "*Självordsprevention i skolor i Sverige*" NASP 2003

Mina intervjupersoner är:

- ◆ Sanna, 15 år, berättar hur det är att vara tonåring idag
- ◆ Lisa, ung kvinna med personlig erfarenhet av självsador
- ◆ Mona, (socionom)
- ◆ en anställd på ett Ätstörningsteam
- ◆ en vårdare på en psykiatrisk vårdavdelning
- ◆ en representant från föreningen SPES.

(Riksföreningen för SuicidPrevention och Efterlevandes Stöd)

Bilaga 1

<p style="text-align: center;">Detta frågeformulär kommer att användas till en uppsats som ska publiceras på Sociologiska institutionen. Alla medverkande är anonyma. Tanken är att ungdomar ska få möjlighet att framföra sina åsikter, tankar och idéer kring problemet med våldet i samhället. Allt för sällan får ungdomar komma till tals. Tack på förhand, student på Lunds Universitet.</p>	
Är du kille eller tjej?	☐ kille ☐ tjej
Vilket år är du född?	19.....
Vilka personer ingår i din familj, som du bor tillsammans med?	☐ mamma ☐ pappa ☐ syskon ☐ andra personer
Finns det någon vuxen person i din närhet, som du litar på och kan prata med?	☐ ja ☐ nej ☐ vet ej
Tidningar och TV målar ofta upp en bild av att ungdomsvåldet är ett stort problem. Tycker du att våld, slagsmål och andra problem har ökat bland ungdomar under det senaste året?	☐ ja ☐ nej ☐ vet ej
Om du har svarat ja på frågan innan, kan du berätta vad du anser om det?
Har du varit utsatt för våld i skolan?	☐ ja ☐ nej ☐ vet ej
Om du har svarat ja på frågan innan, kan du beskriva den situationen?
Har du varit utsatt för våld på fritiden?	☐ ja ☐ nej ☐ vet ej
Om du har svarat ja på frågan innan, kan du beskriva den situationen?
Har du medvetet skadat dig själv, om du mått dåligt någon gång?	☐ ja ☐ nej ☐ vet ej
Om du har svarat ja på frågan innan, kan du beskriva hur du upplever en sådan situation?
Har du några idéer om varför det förekommer ungdomsvåld?
Hur tycker du att man ska gå tillväga för att minska våldet bland ungdomar? Skriv gärna på baksidan av detta frågeformulär

	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
--	---

Tack för din medverkan. Skriv gärna på baksidan om du har tankar och idéer som just du tycker är viktiga att ta upp.

INTERVJUGUIDE

- Bakgrundsvariabler
- Tiden innan självskadebeteendet
- Självskadeperioden
- Tiden efter självskadebeteendet
- Framtidsvisioner
- Familjeklimat
- Skolklimat

Övriga korstabeller
Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
har du medvetet skadat dig själv * finns det någon vuxen person som du litar på	124	100,0%	0	,0%	124	100,0%

har du medvetet skadat dig själv * finns det någon vuxen person som du litar på Crosstabulation

% within finns det någon vuxen person som du litar på

		finns det någon vuxen person som du litar på			Total
		ja	nej	vet ej	
har du medvetet skadat dig själv	ja	21,6%	45,5%	36,4%	25,0%
	nej	72,5%	45,5%	45,5%	67,7%
	vet ej	5,9%	9,1%	18,2%	7,3%
Total		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,976 ^a	4	,137
Likelihood Ratio	6,248	4	,181
Linear-by-Linear Association	,339	1	,560
N of Valid Cases	124		

a. 4 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,80.

Crosstabs**Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
har du medvetet skadat dig själv * har du varit utsatt för våld i skolan	123	99,2%	1	,8%	124	100,0%

har du medvetet skadat dig själv * har du varit utsatt för våld i skolan
Crosstabulation

% within har du varit utsatt för våld i skolan

		har du varit utsatt för våld i skolan			Total
		ja	nej	vet ej	
har du medvetet skadat dig själv	ja	30,0%	24,0%		24,4%
	nej	65,0%	69,0%	66,7%	68,3%
	vet ej	5,0%	7,0%	33,3%	7,3%
Total		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,972 ^a	4	,410
Likelihood Ratio	3,402	4	,493
Linear-by-Linear Association	1,601	1	,206
N of Valid Cases	123		

a. 5 cells (55,6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,22.

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
har du medvetet skadat dig själv * har du varit utsatt för våld på fritiden	123	99,2%	1	,8%	124	100,0%

har du medvetet skadat dig själv * har du varit utsatt för våld på fritiden
Crosstabulation

% within har du varit utsatt för våld på fritiden

		har du varit utsatt för våld på fritiden			Total
		ja	nej	vet ej	
har du medvetet skadat dig själv	ja	54,5%	17,0%	28,6%	24,4%
	nej	36,4%	76,6%	57,1%	68,3%
	vet ej	9,1%	6,4%	14,3%	7,3%
Total		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,377 ^a	4	,004
Likelihood Ratio	14,018	4	,007
Linear-by-Linear Association	5,257	1	,022
N of Valid Cases	123		

a. 4 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,51.